

## **Кафедра економічної та соціальної географії**

Басич Альона Вікторівна,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Наталія Провотар  
Рецензент: к.г.н., доцент Анатолій Мельничук

### **СПЕЦИФІЧНІ ПУБЛІЧНІ ПРОСТОРИ КИЄВА: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Окремим ще недостатньо вивченим у суспільній географії об'єктом урбаністичних досліджень є студентські містечка, які здійснюють суттєвий вплив на соціально-просторовий розвиток міста. Саме тому дослідження публічних просторів у студентських містечках визначає актуальність даної роботи.

Об'єктом даного дослідження є публічні простори студентського містечка Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Предметом дослідження визначено просторово-часові аспекти функціонування публічних просторів кампусу. Метою дослідження є просторово-часовий аналіз публічних просторів студентського містечка КНУ імені Тараса Шевченка, визначення проблем їх використання та сучасних підходів щодо облаштування публічних просторів кампусу.

Публічні простори студентських містечок окрім загальних функцій (комунікаційної, рекреаційної, територіальної ідентифікації та самоідентифікації) виконують три специфічні функції: сприяють фізіологічному та психологічному відновленню студентів; сприяють підвищенню академічної успішності студентів; впливають на формування позитивного іміджу закладу вищої освіти з точки зору організації території та формування загального архітектурно-художнього образу кампусу. Студентське містечко Київського національного університету імені Тараса Шевченка є поліфункціональним. На основі проведених у 2020-2022 рр. спостережень за видами діяльності та активностями студентів в його межах виділено шість функціональних зон: навчально-наукову, спортивну, житлову, зелені публічні простори, транзитну, комунальну.

Для оцінки привабливості та аналізу функціональної структури студентського містечка було проведено опитування 160 студентів через мережу інтернет за допомогою електронної анкети Google Forms. Питання анкети були сформульовані з метою вирішення двох завдань: з'ясувати, якими об'єктами студентського містечка студенти найбільше користуються, з якою метою і наскільки ця мета задовольняється; з'ясувати, що на території студентського містечка подобається студентам, а що ні, що б вони хотіли змінити. Аналіз результатів опитування студентів дав можливість зробити ряд висновків: а) студенти досить активно використовують у повсякденному житті публічні простори кампусу (на питання «з якою метою ви використовуєте зелені публічні простори студентського містечка» 71% респондентів відповіли – для прогулянок, 64% – для спілкування з друзями та

знайомими, 37,4% – побути наодинці, 32,3% – для занять спортом); потреба студентів у публічних просторах в межах кампусу задовольняються недостатньо (на питання «наскільки в межах студмістечка задовольняються ваші потреби наявними зеленими публічними просторами» 30% студентів відповіли, що задовольняються наполовину, 28% – задовольняються більшою мірою, 26% – задовольняються недостатньо); студенти чекають певних змін щодо функціонування публічних просторів: 60% респондентів очікують збільшення кількості ліхтарів, 57% – відкриття кав'ярень та кафе, 47% – оновлення клумб, висадки нових дерев та кущів, обладнання місць для зарядки електронних приладів, 38% – створення центру проведення дозвілля для студентів, 25% – комфортних прогулянкових доріжок та велодоріжок.

47% студентів вважають, що територія студмістечка повинна бути об'єднана єдиною дизайнерською ідеєю частково, 35% вважають, що це не потрібно робити, 12% не думають, що студмістечко повинне мати єдиний дизайн, 6% вважають цю ідею хорошою і були б задоволені від її реалізації. Студенти вважають, що для отримання ефекту студмістечка, як єдиного студентського простору, необхідно модернізувати зону проведення дозвілля «Яма» (63%) як центральний утворюючий елемент, додати центри творчості, коворкінгові зони (56%), створити більшу кількість зелених публічних просторів (50%). Щодо єдиної кольорової гами об'єктів, що розміщені в межах кампусу, то ця ідея сподобалась 36% студентів, збільшення кількості стежок, велосипедних доріжок, проїздів, що будуть об'єднувати студмістечко, назвали 25% респондентів.

Респондентам також було запропоновано охарактеризувати студентське містечко декількома словами. Відповіді студентів були як позитивними, так і негативними і думки фактично розділилися навпіл. Варіантами позитивної характеристики студмістечка були: гарне місце для студентського життя та проведення вільного часу; приємне місце для зустрічі з друзями; близько до метро, хороший район Києва, зручна інфраструктура; дуже радує те, що тут постійно йдуть роботи, щоб покращити умови проживання. Для позитивної оцінки студмістечка студенти використовували такі прикметники як зручний, комфортний, зелений, рідний, веселий, наукоємний, атмосферний. Багато студентів вважають студмістечко своїм домом. Варіантами негативної оцінки студмістечка є такі коментарі студентів як: незадовольняюча потреби архітектурно-планувальна організація, багато територій, що пустують і не використовуються; дуже застаріле місце, зовсім не варте найкращого університету; шумне, засмічене, необладнане місце; некомфортно.

Для оцінки сучасного стану публічних просторів студентського містечка КНУ імені Тараса Шевченка та з метою побудування ментальної карти у березні-квітні 2022 році було проведено повторне опитування студентів. Закриті питання анкети були розроблені з метою з'ясування загального ступеню привабливості студмістечка, його безпечності, комфортності, доглянутості, доступності. Відкриті питання стосувалися колористичного сприйняття студентами функціональних зон студмістечка для того, щоб визначити, з яким кольором у студентів асоціюється та чи інша функціональна

зона кампусу університету, зрозуміти наскільки відповіді студентів різняться між собою, або ж навпаки є однотайними, виявити з якими функціональними зонами у студентів виникає позитивне сприйняття, а з якими – негативне. Варто зазначити, що всі опитані студенти були як мінімум третього року навчання, тому мали змогу хоча б один рік свого студентства провести на території кампусу і мати сформоване власне бачення проблеми.

Респондентам було запропоновано оцінити критерії для визначення привабливості студмістечка КНУ імені Тараса Шевченка від 1 до 4 балів, де 1 – погано, а 4 – добре. Привабливість території студмістечка більша половина студентів (55,4%) оцінюють на три бали, лише 8,9% опитаних ставлять негативну оцінку в один бал. Чистоту та доглянутість студмістечка 58,9% оцінили у три бали, а 25% опитаних виставили максимальну оцінку в чотири бали. Транспортна доступність студмістечка оцінена високо, оскільки біля кампусу знаходиться одразу три станції метро. При оцінці різноманітності надання послуг у кампусі оцінки респондентів розділилися: половина респондентів дає високі оцінки в три та чотири бали, інша половина оцінює цей же показник в один або два бали. Комфортність спілкування на території кампусу студенти оцінили високо: 48,2% опитаних в три бали, 28,6% виставили максимальну оцінку. Облаштування публічних просторів студмістечка доріжками, вуличними меблями, ландшафтним дизайном респонденти оцінюють низькими балами, оскільки на території студмістечка відсутні будь-які сучасні комфортні вуличні меблі та ландшафтний дизайн.

Шляхом застосування тесту Люшера проаналізовано колористичне сприйняття студентами функціональних зон студмістечка для того, щоб визначити з яким кольором у студентів асоціюється та чи інша функціональна зона кампусу, зрозуміти наскільки відповіді студентів різняться між собою, або ж навпаки є однотайними, виявити з якими функціональними зонами у студентів виникає позитивне сприйняття, а з якими – негативне. Навчально-наукова зона в більшості опитаних асоціюється з сірим кольором, певна кількість опитаних назвала також білий колір. Також респонденти у своїх відповідях згадували відтінки цих кольорів – темно-, світло-сірий, тілесний, бежевий та ін. Така асоціація пов'язана з повсякденністю, буденністю даної зони для студентів, так званими «сірими буднями». Щодо спортивної функціональної зони думки студентів розділилися: одні вважають, що кольором цієї зони є синій, а інші – зелений. Багато разів згадувався також червоний, жовтий та помаранчевий колір. Всі ці кольори передають позитивне ставлення студентів до даної функціональної зони, вони асоціюються в них з молодістю, легкістю, оптимізмом, радістю. Житлова зона асоціюється з кольором фасадів гуртожитків, тому більшість респондентів відповіли, що це коричневий колір та похідні кольори від нього – цегляний, охра, пісочний, помаранчевий. Такої однотайності у відповідях, як на питання про асоціацію з кольором публічних просторів, не було в жодному з інших запитань. Ця зона асоціюється виключно з зеленим кольором. Зовсім інша ситуація з комунальною зоною, адже багато студентів навіть не знають, де вона знаходиться і як виглядає. Це призвело до того, що більшість обрала для

відповіді сірий колір та його відтінки, тобто ті кольори, які асоціюються з невиразністю, нерозкритістю. Думки респондентів дуже розділилися при виборі кольору, з яким асоціюється поліфункціональний простір комунікації зі спортивною, оздоровчою і відпочинковими зонами. Значна частина респондентів вказала, що це синій колір, багато хто згадував жовтий, фіолетовий та помаранчевий кольори. Оскільки семантика цих кольорів має позитивне тлумачення, можна вважати, що ця зона викликає у студентів позитивні емоції. З транзитною зоною все набагато простіше, вона асоціюється в студентів з сірим та зеленими кольорами. Сірий колір пояснюється тим, що це колір асфальтованої дороги, якою студенти дістаються з житлової зони до навчально-наукової, а зелений – тим, що ця зона межує з зоною зелених публічних просторів. За результатами проведеного дослідження створено картосхему колористичного сприйняття студентами функціональних зон студмістечка КНУ імені Тараса Шевченка.

Результатом польових досліджень та аналізу відповідей респондентів стало виділення ареалів кампусу, які потребують модернізації. Насамперед, таким ареалом є зона проведення студентського дозвілля «Яма» як центральний утворюючий елемент публічного простору, що потребує сучасного дизайну, створення Центру студентського дозвілля та вуличного лекторію з місцями для сидіння і коворкінгу. Впорядкування та насичення вуличними меблями потребують ряд зелених зон та прогулянкових доріжок.

Отже, з чого ми можемо почати, щоб модернізувати кампус КНУ імені Тараса Шевченка? Модернізації потребують всі три види елементів публічних просторів: точкові (насамперед, лавки, ліхтарі, смітники, сходи, накриття, вуличні сцени); лінійні (доріжки, стежки, площі); площинні (місця відпочинку, газони, клумби, спортивні зони). Згідно досліджень, проведених в різних університетах, студенти визначають такі можливі шляхи покращення університетських публічних просторів: більше відкритих просторів – газонів; висадка сезонних квітів для підвищення естетичної цінності, більше дерев та кущів; сучасні відкриті лавки та столи на вулиці; лісистий зелений простір; пішохідні та бігові стежки; доглянуті тротуари між будівлями; фонтани. Під час дослідження кампусів у різних університетах Європи студенти зазначали, що їм більше подобалося проводити час біля водойм, природних чи штучних, і в тому числі біля фонтанів, ніж у будь-якому іншому місці на території кампусів. Швидко вдихнути життя у площу студентського містечка КНУ імені Тараса Шевченка допоможе встановлення на його території достатньої кількості вуличних меблів, таких як вуличні стільці, лавки – в такому публічному просторі люди захочуть залишатися якомога довше. Згодом тут зможуть проводитися публічні лекції для всіх бажаючих та навіть можна буде організовувати різного роду виступи та концерти. Це також посприє відкриттю на території студмістечка вуличного лекторію з місцями для сидіння та коворкінгу. Така територія може використовуватися для різноманітних цілей: активних вікендів студентів, лекцій ініціативних та активних викладачів для студентів університету на свіжому повітрі, кіновечорів, студентських тематичних зібрань тощо. В ідеалі територія кожного кампусу потребує

комплексного проєкту, який би передбачав сучасні споруди та зелені публічні простори для забезпечення необхідних функцій. Найкращі університети світу здійснюють кардинальні кроки, щоб покращити середовище своїх університетських кампусів в цьому напрямку: вони створюють на території студмістечок зелені дахи, акваріуми, прототипи тропічних лісів під скляними куполами тощо. Для їх облаштування важливо врахувати ряд принципів універсального дизайну публічних просторів студентських містечок: принцип рівності у використанні, принцип простоти та гнучкості використання, принцип наявності необхідного розміру та простору.

Гурин Анастасія Андріївна,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: д.г.н., професор Костянтин Мезенцев  
Рецензент: к.г.н., доцент Оксана Трусій

## **МІСЬКА ГЕОПОЛІТИКА ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ: МІСТА СХІДНОЇ УКРАЇНИ**

В останнє десятиліття у фаховій літературі спостерігається переорієнтування геополітики із державоцентризму на містоцентризм, оскільки наслідки геополітичних процесів проявляються найчастіше саме у містах. Сучасна міська геополітика виходить за межі вивчення мілітаризації та тероризму в міському просторі. У результаті змін у глобальних та локальних силах, населення міст як об'єднується, так і поляризується за часто незвичними та недостатньо вивченими моделями. Відповідно, увага має бути приділена впливу (або ж його відсутності) нестабільних геополітичних умов в усьому світі на повсякденне життя міст та містян. Одним з важливих фокусів є вимушені переселення. Тому метою даного дослідження було дослідити процеси вимушеного переселення у містах Східної України внаслідок російсько-української війни, особливості проживання в умовах окупації та сприйняття мешканцями і переселенцями відповідних змін. Це дозволило глибше зрозуміти, що означає жити в таких містах, де мають місце різні геополітичні погляди.

Об'єктом даного дослідження є прояви геополітичних процесів у містах, предметом дослідження – вплив тимчасової окупації на розвиток міста Краматорськ та вимушені переселення у містах Східної України.

Основним кейсом дослідження було обрано місто Краматорськ. Місто в період квітень-липень 2014 року перебувало під тимчасовою окупацією. Місцеві мешканці були свідками відповідних змін в місті, а частина з них були вимушені виїхати. Наразі у Краматорську проживає значна кількість вимушених переселенців із тимчасово невідконтрольних територій Донецької та Луганської областей.

**Результати аналізу даних щодо кількості та розміщення внутрішньо переміщених осіб.** За офіційними даними, на понад 150 тисяч мешканців

Краматорська припадає близько 45 тисяч внутрішньо переміщених осіб. Тобто приблизно 30% мешканців зареєстровані як вимушені переселенці. При цьому у місті спостерігався так званий «пенсійний туризм», що спотворює реальну ситуацію щодо кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Точну кількість переселенців визначити проблематично: з одного боку відсутні достовірні дані щодо кількості сімей мешкають, які проживають в орендованих помешканнях та не оформлювали довідки переселенців, а з іншого, загальну кількість переселенців завищує частка пенсіонерів, котрі зареєстровані лише для отримання соціальних виплат, а насправді мешкають на непідконтрольній Україні території. Під час глибинних інтерв'ю експерти у своїх оцінках зазначали різну кількість, проте відносно узгодженою можна вважати приблизно 6-8 тисяч осіб (хоча за деякими даними – 25 тисяч). Порівнюючи офіційні дані щодо кількості внутрішньо переміщених осіб за 2016 та 2021 роки, можна помітити тенденцію до зменшення чисельності зареєстрованих ВПО. Проте це відбувалося нерівномірно, стрибкоподібно впродовж 2014-21 років.

У результаті дослідження виявлено, що найголовнішою проблемою для вимушених переселенців є відсутність власного житла. Дана категорія населення може отримати у безкоштовне користування житло за умови оплати комунальних послуг. Важливо зазначити, що таке надане приміщення з житлових фондів не може бути приватизоване ВПО. Існує й інший варіант отримання житла для внутрішньо переміщених осіб, однак вже у приватну власність і з розрахунком на більш платоспроможний прошарок переселенців. Діє два механізми: 1) особа може отримати одноразову допомогу від держави у вигляді компенсації 50% вартості житла; 2) отримати кредит на 20 років під 7% річних. Так, усього з 2017 року Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву було забезпечено житлом 1424 сім'ї ВПО.

Новим досвідом для України стало зведення з 2015 року транзитних модульних містечок для вимушених переселенців. Станом на кінець 2015 року було побудовано 7 таких містечок у Павлограді, Харкові, Запоріжжі, Дніпрі, Кам'янському, Нікополі, Кривому Розі. Тимчасове житло було укомплектоване мінімальним набором необхідної інфраструктури. Рішення будувати модульні транзитні містечка для переселенців є прикладом короткострокового вирішення проблеми. Довгострокові рішення, а саме відповідні програми для розміщення переселенців у регіонах, були відсутні. На кінець 2021 року транзитні модульні містечка, побудовані ще в 2015 році, є фактично непридатними для проживання, а термін їхньої експлуатації закінчився у 2017 році. Однак люди продовжують там жити досі, не зважаючи на подекуди аварійний стан житла.

Територіально модульні транзитні містечка розташовані на околицях міст. Ці території обнесені парканом, що створює враження відокремлення переселенців від навколишньої міської громади. Переважна більшість мешканців належать до категорії соціально вразливих (зокрема, пенсіонери, матері-одиначки, інваліди, багатодітні сім'ї тощо), отримують допомогу від держави, не мають роботи та не можуть чи не хочуть виїжджати з уже одомашненого простору. Поєднання цих факторів певною мірою перетворює

транзитні містечка на «депресивні гетто», відірвані від міського соціуму, що посилює їх стигматизацію.

Особливим прикладом колективного розміщення вимушених переселенців внаслідок війни є прихисток у Святогірській лаврі. За даними на офіційному сайті монастиря, у 2014 році тут оселилися близько 800 переселенців (у тому числі 300 дітей, серед яких – інваліди та сироти). До 2019 року їх кількість скоротилася до 200 осіб. Людей розміщували у готелі при лаврі, забезпечували речами повсякденного попиту, харчуванням та медикаментами. Головним джерелом фінансування витрат на утримання вимушених переселенців були надходження від меценатів. Аналіз медіа свідчить, що нові мешканці «подомашньому облаштували» своє тимчасове житло, однак вважають, що це «не їх світ» і психологічно перебувати тривалий час у монастирі складно.

Натомість більшість вимушених переселенців проживають за межами центрів колективного розміщення по всій території міста. Відносно вища їх концентрація спостерігається в мікрорайонах Соцмісто та Старе місто.

**Результати аналізу глибинних інтерв'ю з мешканцями Краматорська та вимушеними переселенцями щодо зміни міського простору під час та після тимчасової окупації.** З 12 квітня по 5 липня 2014 року Краматорськ перебував під окупацією так званої «Донецької народної республіки», внаслідок якої ритм міського життя та міський простір зазнали істотних змін. У ході військових дій були зруйновані окремі цехи на заводах, частково пошкоджені багатоквартирні та приватні будинки, у багатьох будівлях вибиті шибки. У результаті обстрілів загинули близько 50 мешканців. У період після окупації було здійснено акт військового урбіциду, коли 10 лютого 2015 року місто було обстріляне з реактивної системи, внаслідок чого загинуло 17 мешканців. Важливим фактором розвитку міста у післяокупаційний період є те, що з 13 жовтня 2014 року Краматорськ почав виконувати функції центру Донецької області.

У період з 12 по 16 лютого 2022 року у рамках даного дослідження було проведено глибинні інтерв'ю з 19 мешканцями Краматорська, з них 15 перебували під окупацією або тимчасово виїжджали з міста та 4 вимушених переселенці з інших окупованих міст Східної України. Середня тривалість інтерв'ювання складала 30 хвилин. Вік респондентів коливається від 22 до 71 року. Всі вони мають вищу освіту. З 19 осіб лише 5 вирішили відповідати українською мовою. Опитування проводилось напередодні повномасштабного вторгнення росії в Україну, внаслідок якого авторка також набула досвіду вимушеного переселення. Це сукупно дало змогу краще зрозуміти настрої мешканців східноукраїнських міст, що подекуди суперечать усталеним уявленням та поширеним стереотипам.

Міграційні траєкторії вимушеного переселення респондентів обмежені територією Донецької області. Респонденти або були народжені і весь час жили в Краматорську, або переїхали туди з менших міст регіону. Під час окупації половина опитаних від'їжджали з міста до безпечніших регіонів, щоб врятувати своє життя, а після її закінчення повернулись до Краматорська. Відповіді респондентів підтверджують, що для мешканців міста ці події є життєвою

травмою, а їхнє життя після 2014 року змінилося (зокрема, вони почали більше цінувати те, що мають, переглянули пріоритети та ставлення до росії).

5 липня 2014 року (День звільнення міста) майже всі респонденти вважають «святом з присмаком суму». Якби місто не було звільнено, жоден з опитаних не залишився б у «ДНР». Вони висловили задоволення, що мешкають на батьківщині. Половина вимушених переселенців зазначили, що хочуть повернутись у свої домівки, що наразі знаходяться на непідконтрольних територіях, за умови, якщо це буде територія України.

Місто в період окупації всі респонденти характеризують майже однаково: «сіре», «напівпорожнє», «мертве». Вони зазначають, що всюди була військова техніка, виходити на вулицю було страшно і небезпечно (на блокпостах – «незрозумілі люди сумнівної зовнішності»). Спогади викликають сльози та сум. Після звільнення міста респонденти «відчули щастя», однак довго не могли повірити, що все скінчилось, мали пасивний страх. Відтоді, як Краматорськ став обласним центром, місцеві мешканці описують лише позитивні зміни міського простору: «краще», «яскравіше», «патріотичніше». Вони акцентують увагу на покращенні облаштування міських просторів – появі нових (оновлених) парків, доріг, інфраструктури, а також новому будівництві («вперше з 1990-х років у місті з'явилися крани»). Спостерігається й зростання громадянської свідомості мешканців («більше свідомо активних та патріотично налаштованих людей», «більше України в місті»).

Всі респонденти наголосили, що знають людей, які не повернулися до міста після окупації, однак конфліктів на цьому ґрунті немає. Так само як і відсутні конфлікти між місцевими та вимушеними переселенцями. Ставлення в місті до ВПО оцінюють як «нормальне». Більшість з опитаних особисто допомагали цій категорії людей. Респонденти зазначають, що вони «нічим не відрізняються від місцевих» та вже повністю «влилися до життя міста». Аналізуючи відповіді і місцевих, і переселенців, можна зробити висновок, що у Краматорську ВПО добре інтегровані до місцевого соціуму, мешкають в усіх районах міста, де захотіли або змогли оселитись, не концентруючись у колективних центрах розміщення.

При цьому краматорчани вважають, що вимушені переселенці впливають на місто. Перш за все, «стало більше людей та машин», збільшилась кількість підприємців, що започаткували тут свій бізнес. Цікавою є думка про те, що безпосередньо України в місті стало більше за рахунок проукраїнських переселенців. Відзначають тенденцію до підвищення цін на житло зі збільшенням кількості ВПО. Натомість впливу на ринок праці не виявлено. Більшість переселенців легко влаштувалися за фахом. Місцеві мешканці зазначають, що «для розумних і працьовитих людей ніколи не буде проблемою знайти у місті роботу». Неоднозначною є ситуація щодо права ВПО на волевиявлення: на місцеві вибори в більшості випадків вони не ходили, однак для них важливо мати право голосу.

Майже всі опитані вважають, що конфлікт на Донбасі готувався давно, звинувачують у цьому правлячу верхівку, відсутність обов'язкового вивчення української мови, розрив між Заходом і Сходом України, а також російську



імперію та особисто путіна. Більшість не бачать перспектив вирішення конфлікту. Обстріл міста 10 лютого 2015 року місцеві жителі описують словами: «неочікувано», «жахливо», «гірше, ніж окупація». Більшість зазначає, що цей день їх об'єднав – разом збирали кошти, ремонтували будівлі та допомагали дітям, що втратили батьків в результаті обстрілу.

Ставлення респондентів до декомунізації міського простору є неоднозначним. Частина з них є байдужими до знесення пам'ятника Леніну, частина підтримує, частина назвала це «варварством» через недотримання «законного порядку дій». З перейменування вулиць ситуація дещо краща: більшість підтримують цю ініціативу та звикають до нових назв.

Місцеві мешканці Краматорська відповіли, що не бувають на невідконтрольних територіях взагалі, тоді як ВПО їздять, аби провідати «рідний дім» та родичів. Переселенці також зазначають, що на тій території «нічого хорошого немає і навряд чи колись буде».

**Результати аналізу місцевих медіа щодо висвітлення проблем вимушеного переселення.** Основними джерелами медіа-інформації в місті Краматорськ є два регіональних телеканали, шість суспільно-політичних щотижневиків та п'ять Інтернет-ресурсів (які викликають довіру). Усі джерела, окрім сайту Краматорської міської ради та поодиноких статей в деяких виданнях, мовлять російською.

Аналіз місцевих медіа свідчить про висвітлення достатнього рівня інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеву громаду. Основними фокусами публікацій є питання соціальних виплат, допомоги від міжнародних організацій, проблеми пошуку житла та постійного місця роботи для даної категорії населення. Водночас майже відсутня актуальна інформація про події в зоні Операції об'єднаних сил, хоча й обізнаність у подіях поруч важлива з огляду на безпосередню фізичну безпеку мешканців міста. У традиційних ЗМІ подекуди помітна суб'єктивність та заангажованість. Більшість мешканців, в тому числі й пенсійного віку, починають надавати перевагу новинам у соціальних мережах: інформація в телеграм-каналах подається оперативно та структуровано.

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено, що після періоду окупації відбулись істотні позитивні зміни міського простору та життя містян. Краматорськ почав розвиватися швидше та якісніше, а місцеве населення стало більш національно свідомим та патріотично налаштованим. Вимушені переселенці вплинули на перетворення міста, зокрема через збільшення кількості підприємців та фахових спеціалістів, що сформувало здорову конкуренцію на ринку праці. Військові дії змінили морально-емоційний стан людей та змушують продовжувати відчувати страх і побоювання.

Клюй Каріна Анатоліївна,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Олена Дронова  
Рецензент: д.г.н., професор Костянтин Мезенцев

## **СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНКЛЮЗИВНОСТІ МІСТА ЛОХВИЦЯ У РОЗРІЗІ ОКРЕМИХ ЦІЛЬОВИХ ГРУП**

У сучасних збалансованих містах основними користувачами простору є пішоходи – люди різних вікових груп та соціальних статусів. Доступність і безбар'єрність для них стає одним із основних критеріїв оцінки якості відкритого міського простору. Важливим викликом для системи управління у містах стає забезпечення пріоритету найбільш уразливим та найменш мобільним людям, при цьому не забуваючи про інтереси інших.

Об'єктом даного дослідження є міські простори міста Лохвиця Полтавської області як компоненти сучасних соціально-економічних змін. Дане місто було обрано, оскільки воно є типовим і показовим для малих міст України. Перевагою цього об'єкту є також те, що в умовах війни з росією 2022 року саме тут була можливість реально дослідити простір, провести анкетування та спостереження. Предметом дослідження є стан та особливості забезпечення інклюзивності міського простору Лохвиці у розрізі окремих цільових груп, зокрема дітей, підлітків та людей поважного віку. На основі виявлення основних напрямків, шляхів та принципів забезпечення інклюзивного міського розвитку встановлена мета дослідження – охарактеризувати та проаналізувати умови та проблеми інклюзивності міських просторів міста Лохвиця Полтавської області у розрізі окремих цільових груп.

Інклюзивність досягається інструментами інтегрованого міського планування. Саме інтегрований міський розвиток є необхідною передумовою для того, щоб протистояти багатьом міським проблемам, з якими стикаються міста сьогодні у всьому світі і зробити їх більш збалансованими і комфортними. Сталий розвиток міста передбачає баланс інтересів між усіма його учасниками, забезпечення участі всіх і кожного у прийнятті рішень. Посилення ролі самих громадян у задоволенні потреб громади та поліпшення життєвого рівня місцевого населення є важливим елементом розвитку місцевого самоврядування з метою конструювання інклюзивних міст. Місто має бути комфортним для всіх, без виключень: дітей, молоді, людей поважного віку, мам та батьків, а також людей, що мають проблеми зі здоров'ям. На сьогодні питання інклюзивності є на порядку денному для українських міст в усіх регіонах.

Оснoву застосування підходів інтегрованого міського розвитку закладає стратегічний документ ЄС «Лейпцизька хартія сталого розвитку європейських

міст». Інтегроване планування розвитку міста – це неформальний, орієнтований на досягнення цілей інструмент впровадження стратегії сталого розвитку. Успішний збалансований розвиток міста може бути забезпечений лише за умови системного безперервного використання в управлінській практиці інструментів стратегічного управління та дієвої співпраці трьох секторів – місцевої громади, влади й підприємницьких структур.

Інтегрований підхід має об'єднувати та збалансовувати інтереси різних акторів у місті, які іноді суперечать один одному. Місто має бути комфортним абсолютно для всіх його мешканців, а включеність (інклюзивність) мешканців є одним із головних критеріїв сучасного збалансованого міста. Інклюзивність – це не лише про міський безбар'єрний простір, формування якого часто досягається застосуванням підходів універсального дизайну. Це поняття є значно ширшим і передбачає доступ усіх категорій громадян як до міських просторів, так і до процесів прийняття рішень, їх активне залучення до суспільного життя. На основі опрацювання визначень зарубіжних і вітчизняних вчених, ми вважаємо, що інклюзивне місто – це населений пункт, який є доступним та комфортним для проживання людей різного віку, статі, національності, віросповідання, соціального статусу, різних фізичних і фінансових можливостей, місто, де всі жителі мають рівні права і можливості та активно беруть участь у громадському житті.

Методика дослідження інклюзивності просторів міста Лохвиця передбачала камеральні (аналіз статистики, опрацювання відкритих звітів та інших джерел, даних громадського бюджету міста) та польові (експертна оцінка, опитування, спостереження) етапи. З використанням різноманітних суспільно-географічних методів, автори проаналізували питання доступності, комфортності, безпеки а також якості та креативності території в рамках обраного полігону досліджень – вздовж центральної вулиці Героїв України, а також процеси участі громадськості у прийнятті рішень у сфері міського розвитку. Цільові групи мешканців були сформовані за віком: діти, підлітки та люди похилого віку. Під час камерального етапу попередньо були визначені категорії потреб та проблем кожної цільової групи.

Важливим компонентом дослідження було опитування. Було розроблено три окремі анкети, які орієнтувались на зазначені цільові групи. Результати опитування опрацьовані у поєднанні з аналізом даних відкритих джерел щодо громадського бюджету Лохвиці та скринінгом аналітичної, статистичної, проектної та наукової інформації щодо розвитку міста.

Метою опитування було не лише виявити рівень обізнаності та сприйняття мешканців якості життя в місті, а й спонукати громаду замислитися над важливістю участі кожного у розвитку свого міста. Всього було опрацьовано 60 анкет, по 20 на кожену групу. Військовий стан та загрози обстрілів в результаті вторгнення російської федерації на територію України не дозволили охопити більш широку вибірку респондентів, але результати, які були отримані, надали можливість здійснити аналіз і зробити висновки щодо сприйняття простору в межах досліджуваного полігону у розрізі обраних цільових груп.

У результаті дослідження встановлено, що Лохвиця – це типове мале місто України, з відповідною планувальною структурою та забудовою. У центрі міста в межах полігону збереглися будинки радянської п'яти- та триповерхової забудови з внутрішніми «дворами», де є дитячі майданчики або те, що від них залишилося. Багато із них потребують реконструкції або оновлення. Навколо центру домінує приватна садибна забудова. Лохвиця сьогодні – це спокійне місто Полтавщини, де всі мешканці знають один одного, тут проживають цілі покоління родин і місцева громада є добре сформованою.

В результаті опитування встановлено, що мешканці люблять і цінують своє місто. Діти та батьки, підлітки, люди поважного віку – вважають місто комфортним, що підтверджують результати опитування (90%, 80%, 70% опитуваних, відповідно). Щодо почуття безпеки (у мирний час) – відповіді позитивні, це може підтвердити відсоток опитуваних: 85% – батьки та діти, 75% – тінейджери, 70% – люди поважного віку.

Проте, мешканці по різному оцінюють твердження, що місто креативне, цікаве, розвиваюче та сприяє розвитку. Лише 15% з категорії «діти та батьки» погоджуються з даним твердженням, 50% підлітків та 70% людей старшого віку мають позитивні відгуки щодо даного твердження.

Позитивним є те, що на думку мешканців, місто є доступним абсолютно для всіх, мешканці вважають його «безбар'єрним», основні місця проведення часу та відпочинку знаходяться в більшості випадків у пішій доступності, що сприяє легкому користуванню міськими просторами.

Загалом, практично всі вікові категорії задоволені просторами та їх якістю. В місті Лохвиця є місця як для активного відпочинку так і для спокійного. Протягом останніх років місцева влада сприяє благоустрою міста, особливо це стосується просторів біля шкіл, відкриттю там спортивних комплексів, якими користуються як школярі так і інші мешканці міста.

Все більшої популярності серед населення Лохвицької територіальної громади набуває конкурс проектів «Шкільний громадський бюджет Полтавської області». Завдяки участі в ньому учні отримують реальну можливість втілювати креативні та інноваційні ідеї для вдосконалення свого освітнього простору. Втілення кращих учнівських задумів відбувається у співфінансуванні коштів обласного та міського бюджетів у розмірі 50х50%. Це дозволяє учням реалізовувати дійсно цікаві, необхідні та корисні для їхніх шкіл проекти і таким чином діти і підлітки активно залучаються до вирішення проблем у житті громади.

Однак, незважаючи на в цілому позитивні відгуки щодо організації інклюзивного міського простору Лохвиці, опитування виявило, що жителі не достатньо усвідомлюють свою відповідальність за розвиток міста. У людей немає чіткого розуміння процесів, які відбуваються в місті і як воно формується та розвивається. Процеси партисипації відбуваються досить повільно.

Представники різних цільових груп виявили бажання брати участь у вирішенні проблем свого міста: «батьки та діти» – 65%, «люди поважного віку» – 50%, «підлітки» – 45%. Найактивнішими є батьки маленьких дітей. Тінейджери стриманіші, можливо це пов'язано з інертністю сучасного

молодого покоління та ще не достатньо сформованою свідомістю. Люди похилого віку також стримані, можливо через збережені стереотипи радянської системи управління містом, коли всі рішення приймаються «зверху» і формується звичка, що всі рішення хтось приймає за них.

На думку мешканців влада не достатньо цікавиться потребами місцевого населення, не приділяє відповідної уваги питанням розбудови інклюзивного міста. Не зважаючи на позитивні відповіді в анкетах щодо якості простору, мешканці хотіли б бачити більш тісний зв'язок з тими, хто приймає рішення. Місцеве населення прагне змін, висуває конкретні ідеї, які дійсно є шляхами покращення інклюзивності у місті.

Однак застережливим аспектом є те, що громаді самій не вистачає знань та розуміння їх ролі у житті міста. У місцевих мешканців має сформуватися розуміння їх ролі на шляху до покращення міських просторів і тоді відсоток бажаючих бути залученими у вирішенні проблем буде більшим. Це потрібно робити через комунікацію з місцевою владою, стимулювання мешканців до розширення їх знань, посиленні ініціативності та громадської активності, а також через приклади позитивного досвіду інших громад.

Інклюзія має гарантувати не лише можливість фізичного доступу, а й безпеку, належність до громади, взаємодію та захищеність. Звичайно, для повного і вичерпного аналізу ситуації у Лохвиці щодо питань інклюзивності необхідно зважати на присутність інших цільових груп та інших адресних питань. Однак вже сьогодні в рамках здійсненого дослідження, за умов війни та недостатності даних, можна зробити попередній висновок, що проблеми інклюзивності ще не повністю вирішені у місті Лохвиця. Для покращення умов життя та комфортного проживання людей необхідно створювати механізми залучення жителів до прийняття управлінських рішень у сфері міського розвитку, а самій громаді необхідно почати усвідомлювати свою відповідальність за процеси, що відбуваються у місті.

Коцюба Ярослав Миколайович,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Оксана Трусій  
Рецензент: д.г.н., професор Костянтин Мезенцев

## **ЦЕНТРИ ПЕРИФЕРІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПОТЕНЦІАЛИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ У РОЗРІЗІ ОКРЕМИХ КЕЙСІВ**

Враховуючи прагнення України щодо соціально-економічного розвитку та діючу реформу децентралізації, є потреба в зменшенні територіальних диспропорцій всередині країни за економічними та соціальними показниками. Післявоєнна Україна потребуватиме пошуку нових центрів соціально-економічного розвитку, і також реорганізації старих для створення нових

імпульсів у розвитку територій та зменшення територіального дисбалансу у економічних показниках.

Ефективні центр-периферійні відносини продуктивно впливають на соціально-економічний розвиток, управління місцевим потенціалом окремої території чи громади в цілому. Метою даного дослідження є вивчення особливостей розміщення та розвитку периферійних територій та чинників, які впливають на їх розвиток. Об'єктом дослідження є стабілізовані і зростаючі центри периферійних територій регіонів України. Предметом дослідження є наявні потенціали та перспективи розвитку периферійних територій та міст-полісів зростання в Україні.

Можна виділити декілька рангів центрів економічного зростання: від найвищого у розрізі найбільших міст, що впливають на більшу частину України (Київ, Дніпро, Львів, Одеса, Харків), обласних центрів (які мають вплив за межами своєї області: Вінниця, Полтава, Запоріжжя, а також ті, які ділять вплив в межах області з іншими містами: Кропивницький, Чернігів, тощо) до менших у розрізі важливих міст областей. Відтак, на сьогоднішній день є потреба створення та допомоги меншим центрам зростання, які б забезпечували підтримку обласних центрів та сприяли формуванню сітки розселення зі зменшенням кількості периферійних територій, а також покращенню економічних показників у відповідних регіонах, зокрема, рівнів доходів населення, бідності, ВРП на душу населення тощо.

У даному дослідженні було обрано міста в різних регіонах і з різною спеціалізацією задля реалізації комплексного підходу та аналізу кейсів, які можна проєкціювати на інші подібні міста. Було визначено стабілізовані та зростаючі міста, що мають вищі за середні в Україні показники економічного та соціального розвитку, та із значними відстанями до інших можливих або наявних точок розвитку та соціально-економічного зростання. Фактично, визначені міста, на нашу думку, мають виконувати роль другого або третього міста в області, підтримувати опорний каркас розселення, а також сформувати полюс зростання, який потрібен великій кількості стагнуючих периферійних територій навколо великих міст.

Використовуючи різні моделі та методи, серед яких сітка Кристалера та багатокутники Тіссена, важливо було виділити периферійні території та зони впливу міст на такі території, щоб розуміти масштаби можливих соціально-економічних зрушень. Також важливими були мапи світлового забруднення, які показують периферійні зони та рівні розвитку різних територій. У свою чергу, при використанні SWOT-аналізу виявлено можливості для зростання обраних міст, а також визначено напрями розвитку населених пунктів з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності.

В якості кейсів було обрані міста Бердянськ, Ніжин, Ковель, Стрий, Умань та Южноукраїнськ, що є стабілізованими або зростаючими, тобто в них спостерігаються середні або вищі за середні в Україні показники економічної активності, та мають тенденцію до покращення соціально-економічних показників і поширюють свій вплив на інші населені пункти за рахунок реалізації можливостей задоволення потреб населення навколишніх територій.

Ці міста-кейси вирізняються такими особливостями: спеціалізацією, природною та механічною міграцією, географічним положенням, транспортною доступністю, забезпеченістю освітніми закладами, рівнем соціального обслуговування, а також розташуванням відносно інших населених пунктів, в особливості тих, що також мають потенціали стати центрами зростання, або вже є такими.

Для соціально-економічного розвитку обрані міста повинні спрямовувати ресурси на покращення соціального обслуговування населення та соціальної інфраструктури, а також на підвищення економічної активності, підвищення якості товарів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище у наявних галузях:

Бердянськ – на економічному зростанні у існуючих галузях економіки (металообробка, машинобудування, харчова промисловість, туризм), допоміжних (транспорт, освіта, охорона здоров'я), а також розвитку нових галузей («зелена» енергетика, інформаційні послуги). Негативним чинником розвитку міста був військовий конфлікт, що відбувався у сусідній області та певною мірою обмежував Бердянськ у розвитку. На цей час місто є окупованим, тож потребуватиме відновлення усіх процесів виробництва та обслуговування населення, а також можливої відбудови;

Ніжин – на економічному зростанні у існуючих галузях економіки (машинобудування, хімічна та харчова промисловість) та сфері обслуговування. Негативним чинником розвитку міста є значне від'ємне сальдо міграцій та високий рівень природного відтоку населення. Це створює проблеми із забезпеченістю трудовими ресурсами у місті, що мають або недостатній рівень освіти, або взагалі не мають потрібної кваліфікації. За умови покращення якості життя, можливим є зменшення відтоку населення з міста;

Ковель – на економічному зростанні у існуючих галузях економіки (лісозаготівельна та деревообробна, харчова промисловість, транспортні та логістично-складські послуги). Негативним чинником щодо розвитку міста є слабкість економічного розвитку прилеглих територій та обмеженість фінансування. Реалізувавши свої можливості у промисловості, обслуговуванні вантажів та пасажирів, місто та навколишні території можуть досягнути значного прогресу у соціально-економічному зростанні;

Стрий – на економічному зростанні у існуючих галузях економіки (машинобудування, металообробка, легка, деревообробна, харчова промисловість) та розвитку туризму, транспортних та логістично-складських послуг. Негативним чинником розвитку міста є незначні обсяги інноваційної діяльності та взаємодії з науковими установами, а також обмеженість фінансових ресурсів. Необхідним є заохочення наукових досліджень у місті, а також концентрація зусиль на використанні наявних переваг, таких як вигідне географічне положення (розвиток логістики, складського господарства), високий рівень економічної активності у промисловості тощо;

Умань – на економічному зростанні у існуючих галузях економіки (машинобудування, харчова та легка промисловість), логістичних та туристичних послугах, а також розвитку нових (наприклад, інформаційних

послуг). Негативним чинником розвитку міста є слабкість залучення інвестицій та застарілість інфраструктури. Створення певних програм щодо залучення інвестицій при взаємодії влади, бізнесу та мешканців дозволить наростити темп зростання міста;

Южноукраїнськ – на економічному зростанні у існуючих галузях економіки (легка промисловість, будівництво та енергетика), а також розвитку нових (харчової промисловості, транспортно-логістичних послуг, інформаційних технологій та галузей промисловості, що орієнтуються на енергетичний чинник розміщення). Негативним чинником розвитку міста є його монопрофільність та обмеженість інвестицій. Використовуючи наявні переваги та концентруючись на розвитку сильних сторін (в основному переваги у дешевій електроенергії та належного стану інфраструктури), а також враховуючи «молодість» населеного пункту, місто має вагомий потенціал стати полюсом зростання та вплинути на соціально-економічне зростання навколишніх територій.

У Державній стратегії регіонального розвитку 2021-2027 міста Бердянськ, Ніжин, Ковель, Стрий та Умань та Южноукраїнськ виділені як центри, що потребують підтримки, відтак є стабілізованими, у свою чергу Южноукраїнськ позначений як центр, що має ознаки ядра розвитку, а отже є зростаючим. Визначені міста є точками зростання на територіях, що слаборозвинуті, є проблемними, або розташовуються віддалено від великих міст.

В Україні існують значні території, які через низку факторів, як природних (наявність територій важких для заселення, наприклад, ліси, болота), так і економічних (низька густина транспортних шляхів, їх поганий стан), через слабку зв'язність із центрами економічного зростання, стають периферійними.

Аналіз стратегій розвитку та звітів органів місцевого самоврядування обраних міст, свідчить про такі перспективні тенденції, як орієнтація у соціально-економічному розвитку на покращення соціальної інфраструктури, покращення промоції міст серед інвесторів, туристів, інших зацікавлених осіб, а також робота над залученням інвестицій, наукових кадрів, інновацій у виробничі процеси міста, покращення ефективності використання ресурсів та намагання зменшити відтік населення (перш за все працездатного) з міст.

Задля ефективного регіонального розвитку та стратегічного планування потрібно досліджувати центр-периферійну систему, а саме регіональні особливості центрів периферійних територій, у розрізі їх потенціалів до соціально-економічного зростання, перспектив у поширенні імпульсу розвитку на периферійні території, а також позиціонування як полюсів зростання та зменшення економічних та соціальних диспропорцій розвитку територій в масштабах країни.

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено чинники, що впливають на розвиток периферійних територій унаслідок покращення соціально-економічної ситуації визначених міст, а саме: приналежність до єдиної адміністративної одиниці, транспортна близькість та задоволення потреб у робочих місцях, різних галузях соціального обслуговування і комерційних послуг. Також серед напрямів можливого зростання обраних центрів було



визначено покращення соціальної інфраструктури, якісний розвиток промисловості та орієнтація на зростання уваги до третинного сектору (торгівлі, транспорту, освіти, туризму тощо), що впливає на загальний розвиток населеного пункту, якість обслуговування та інтенсивність економічних процесів, поглиблюючи інтеграцію території до загальноукраїнського та світового економічного простору.

Кутова Ксенія Леонідівна,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Наталія Провотар  
Рецензент: к.г.н. доцент Володимир Матвієнко

## **ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПОЛТАВИ: СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВІ ВІДМІННОСТІ**

Полтава є давнім історичним містом, яке в статусі губернії забудовувалося за кращими містобудівними традиціями та перетворилося на один із центрів міського життя. Однак чи відповідають тепер умови життя населення сучасним потребам його жителів? Якщо поглянути на Полтаву в рейтингах міст України в контексті якості життя, прослідковується не надто оптимістична тенденція. Водночас саме рівень задоволеності мешканців умовами життя у місті може бути орієнтиром щодо правильності вибору вектора розвитку міста загалом, пріоритетності забезпечення соціальних стандартів та перебігу соціально-економічних процесів, зокрема. Саме це обумовлює актуальність виконаного дослідження.

Об'єктом даного дослідження є якість життя населення міста Полтава, а предметом – соціально-просторові відмінності якості життя населення міста. Метою роботи є аналіз соціально-просторових відмінностей якості життя населення Полтави в контексті інклюзивності розвитку міста. Ключовими методами дослідження є спостереження, опитування (інтерв'ю та анкетування), метод ключів (досліджувались характерні й типові (репрезентативні) частини за переліком об'єктів по кожному кейсу), порівняльно-географічний метод, метод систематизації та узагальнення.

Для проведення дослідження соціально-просторових відмінностей якості життя населення міста Полтава було визначено три дослідницькі ділянки (кейси): територія у центральній частині міста, територія в межах промислової зони та територія класичного спального району. Критеріями вибору кейсів були розташування в межах міста в різних за функціональним призначенням зонах, час забудови, соціально-економічне призначення забудови. У центральній частині міста для дослідження було обрано вулицю Пилипа Орлика, де історично переважала невисока квартальна забудова з одноповерховими будинками, однак з кожним роком їх лишається все менше, а на їх місцях з'являються нові багатоповерхові житлові комплекси. Для представлення промзони Полтави було обрано ділянку району ЗБВ, де знаходяться діючі

промислові підприємства та залишків колишніх заводів, зокрема, найближчий до ділянки працюючий завод залізобетонних виробів №7. Серед спальних районів Полтави було обрано район Огнівка, який почав забудовуватися у 1990-х роках панельними будинками за типовим планом, а від початку 2000-х років тут продовжили споруджувати нові будинки на вільних землях вже з цегли.

З метою дослідження комфортності проживання за трьома обраними кейсами було проведено дев'ять інтерв'ю з їх мешканцями. За результатами проведених інтерв'ю було зроблено ряд висновків. Зокрема, виявлено, що усі жителі центральної частини та спального району Огнівка почувуються безпечно, натомість у промзоні ЗБВ повністю в безпеці себе відчують тільки представники чоловічої статі. Стосовно транспортної доступності, то були нарікання на відсутність тролейбусної лінії в районі Огнівка від людей похилого віку. Доречно зазначити, що у програмі економічного і соціального розвитку Полтави на 2015 рік будівництво тролейбусної лінії до Огнівки було передбачене, однак безрезультатно. Загалом же респонденти задоволені кількістю транспортних засобів та їх маршрутами в межах міста, однак не задоволені станом рухомого складу.

За оцінкою респондентів наявна соціальна інфраструктура в обраних кейсах відповідає рівню їх доходів. Однак не у всіх районах можна отримати ті чи інші послуги на місцях. Так, наприклад, жителі Огнівки не задоволені відсутністю культурно-розважальних та мистецьких закладів на території району, про це зауважують і жителі ЗБВ: «заклади культури, дозвілля знаходяться в центральній частині міста» (респондент О01). У Полтаві заклади такого призначення концентруються переважно в центральній частині міста. Натомість жителі Центру відчують потребу у закладах, які б могли забезпечити дозвілля підлітків, у спортивних закладах. Жителі Центру не задоволені постійним збільшенням та розширенням закладів харчування, тераси від яких часто займають половину вулиці. Стосовно ставлення до автомобілів у дворах будинків, відповіді розділилися. У районі ЗБВ усі респонденти «за» двори без авто (власні спостереження підтвердили, що там паркування є впорядкованим і двори не перевантажені автомобілями). Жителі Огнівки, де очевидно є проблема з великою кількістю запаркованих автомобілів, виступають за дотримання балансу (часткове обмеження, з можливістю заїзду лише для місцевих мешканців). Подібної думки дотримуються і мешканці Центру – за впорядковане паркування, але у дворі: «нам потрібно мати організовану парковку, ми її тут облаштували, наші сусіди з іншого будинку ні, вони паркуються на газон та на дитмайданчик. Такого не має бути. Автомобілі мають бути впорядковані, але виносити їх кудись я не підтримую» (респондент Ц03).

Досить неочікуваними виявилися думки респондентів стосовно важливості інклюзивного розвитку території. Усі опитані мешканці ЗБВ вважають це питання важливим, однак не для всіх воно є ключовим при виборі місця проживання. Мешканці Огнівки здебільшого підтримують інклюзивний розвиток (тут варто додати, що на території району почали будувати нові

тротуари й хідники з врахуванням інклюзивного планування), однак мешканці нарікають, що подекуди виконання робіт з облаштування нових тротуарів бажає кращого: «зазвичай страшно дивитись на облаштування для людей з особливими потребами зроблене лише для галочки, а не для комфорту чи зручності» (респондент О01). Мешканці Центру над питанням інклюзивності здебільшого не замислювались або вважають, що не потрібно «перетворювати кожне місце на інклюзивне». Найвизначнішими змінами у районі проживання найбільш задоволені жителі ЗБВ, меншою мірою задоволені жителі Огнівки, а мешканці Центру говорять, що змін у їхньому районі не відбувається. Найбажанішим районом проживання всіх респондентів є або район їхнього проживання, або Центр.

Для розуміння того, чи є міський простір Полтави інклюзивним та з метою виявлення його просторових відмін було проведено польове дослідження території. Дослідження інклюзивності міського простору включало проведення перевірки внутрішніх (об'єкти сфери послуг: магазини, заклади харчування, аптеки, фінансові, медичні, освітні, спортивні заклади тощо) та зовнішніх (переходи, тротуари, хідники) локацій за обраними трьома кейсами: Центр, ЗБВ та Огнівка. Результати перевірки відображені у створених таблицях. У центральній частині міста було проаналізовано сім об'єктів на частині вулиці Пилипа Орлика, зокрема магазин продуктів харчування, ресторан, ліцей, дитячу площадку, спеціалізований медичний центр, аптеку, банк. Біля жодного з них не виявлено парковку для осіб з інвалідністю та тактильну попереджуючу плитку перед входом, при тому що вхід зі сходами мають чотири об'єкти, з яких лише один має контрастну попереджувальну стрічку перед першою сходинкою. Жоден об'єкт не обладнаний підйомником, лише два мають пандус (один із них мало придатний для користування, адже має кут нахилу близько 30 градусів). Також виявлено, що не всі двері є достатньо широкими, а отже створюють додаткові бар'єри. В районі ЗБК дослідження внутрішніх локацій показали, що тільки один із семи (супермаркет, кафе/кав'ярня, стоматологічний кабінет, аптека, школа, дитяча площадка, поштове відділення) проаналізованих об'єктів (аптека) має усі ознаки інклюзивності. У спальному районі Огнівка не було виявлено парковок для осіб з інвалідністю взагалі і лише один із об'єктів з переліку (супермаркет, стоматологія, аптека, спортивний майданчик, кав'ярня, школа, дитячий садок) має ознаки інклюзивного розвитку (аптека). Об'єкти, що розташовуються на перших поверхах багатоквартирних будинків, мають високі сходи, чотири заклади мають також пандус (однак тільки два з них зручні для використання).

Щодо польового дослідження зовнішніх локацій, то було виявлено проблеми схожі для трьох обраних кейсів у місті Полтава, а наявність у авторки роботи власного досвіду проживання у місті і спостереження за його розвитком дають можливість з упевненістю сказати, що дані проблеми поширюються на все місто Полтава. Перш за все, це: низька якість тротуарів та хідників (яма глибиною подекуди до 8 см); більшість тротуарів також не широкі; запаркованість вулиць в усіх районах дослідження; мала кількість велодоріжок по місту та недоліки їх планування. Також можна говорити про певні проблеми

з публічними просторами: крім Центру міста їх майже немає, хоч Полтава є досить зеленим містом.

Під час проведення дослідження було виявлено, що прослідковується певна просторова нерівність інтенсивності прояву виявлених проблем. Так, найглибші ями та найбільша їх кількість зафіксовані у мікрорайоні Огнівка. Також цей район виявився найбільш запаркованим, де значна кількість будинків не передбачає паркувальних місць, а тих, що передбачені, не вистачає на всіх. Значною є кількість автівок у Центрі, там вони гуртуються навколо місць прикладання праці, в нових ЖК наявні паркінги. Найменш запаркованим виявився район ЗБВ (хоч там наявні бляшані гаражі, однак паркування здебільшого впорядковане). Стосовно облаштування прибудинкових територій, то воно також має просторові відмінності в межах міста. Промзона (стара забудова), наприклад, має входи у під'їзди без сходинок та багато зелених насаджень. У спальному районі в Центрі сходи наявні в кожному під'їзді, а пандуси жителі облаштовують за необхідності. Однак в усіх трьох кейсах прослідковується така закономірність: люди намагаються власними силами покращувати стан своїх прибудинкових територій.

Результати проведених інтерв'ю та польових досліджень звертають увагу на те, що при плануванні подальшого розвитку міста Полтави варто враховувати потреби різних вікових груп: у районі Огнівка – жителів старших вікових груп, у Центральному районі – підлітків («є для дітей багато закладів, але для молоді недостатньо», респондент Ц03). Також варто рівномірно розвивати мережу культурних, мистецьких та розважальних закладів в усіх районах міста, а не концентрувати їх тільки в центрі, а також комплексно розвивати соціальну інфраструктуру по всьому місту. Таке планування однозначно має бути інклюзивним та передбачати усвідомлення і прийняття того, що всі люди різні і мають багато різних ознак, виявляти бар'єри, які заважають людям включатися у життя громад та створювати умови для подолання цих бар'єрів. А всі майбутні зміни у місті мають бути в контексті інтегрованого та сталого збалансованого розвитку. У Полтаві рухи в цьому напрямку вже існують, зокрема проведено заходи «Майстерня міста», «Тиждень мобільності», «Форум інтегрованого розвитку міст» тощо. Проблемою також є те, що не всі мешканці міста підтримують його інклюзивний розвиток: «перетворювати кожне місце на інклюзивне не потрібно, так як у кожній школі пандуси і спецкласи, потрібно мати кілька таких місць у місті, щоб були обладнані та пристосовані для людей з особливими потребами, але не усі» (респондент Ц02). Тому важливим є проведення освітніх заходів як для представників муніципальної влади, так і мешканців міста.

Руднік Мар'яна Степанівна,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н. Олексій Гнатюк  
Рецензент: к.г.н., доцент Анатолій Мельничук

## ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ У СИМВОЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА ПОЛТАВИ

Із розвитком людського соціуму все більшого значення для комфортного життя набувало відчуття власної приналежності до певної громади людей, тобто відчуття ідентичності з кимось. На сьогодні, існує багато видів ідентичності залежно від критеріїв виділення, і однією з них є міська ідентичність.

Об'єктом даного дослідження є символічний простір та міська ідентичність міста Полтави. Предмет дослідження – прояви політики пам'яті у символічному просторі та міській ідентичності міста Полтави. Мета дослідження – визначення ролі політики пам'яті у формуванні символічного простору та міської ідентичності міст України на прикладі міста Полтава.

Міська ідентичність – це відчуття зв'язку з містом та міською громадою. Вона включає емоції, що відчуває людина відносно своєї приналежності до міської спільноти, поінформованість щодо традицій, історії, культурної спадщини цього міста, та готовність до дій.

Проживаючи в місті, населення створює певний символічний міський простір, де прийняті суспільством меморіальні знаки та символи формують образ міста та впливають на ідентичність містян. Самосвідомість будь-якого суспільства починається з його історії. Символічно значимі історичні події формують основу національної ідентичності громади. Незаперечним є й той факт, що наша свідомість піддається впливу як реалій повсякденного життя, так і образів, що транслюються міським простором: архітектурою, пам'ятниками, топонімікою тощо. І тому для розвитку міста є необхідним створення політики пам'яті, що забезпечує громаді почуття їх належності до історико-культурної спільноти.

Під час дослідження були використанні загальнонаукові методи аналізу, синтезу, спостереження. Серед вузькогалузевих методів можна назвати аналіз історико-географічних передумов формування міської ідентичності Полтави; аналіз змісту місцевих ЗМІ, висловлювань політиків та коментарів місцевого населення задля розуміння відношення різних акторів до проблемних ситуацій пов'язаних з символічним простором міста; а також аналіз маркерів територіальної ідентичності, зокрема архітектури, пам'ятників, історичних пам'яток, урбанізмів для розуміння специфіки міського простору Полтави і його відповідності певній історико-культурній спільноті.

Полтава – місто, яке ще на початку ХХ століття вважали «духовною столицею України», а зараз називають провінцією. Пояснення цьому можна знайти в історії. В часи Гетьманщини, завдяки своєму прикордонному розміщенню, Полтава не зазнавала суттєвих впливів ні з російського, ні з польського боків. Атмосфера, яка тут панувала, сприяла виникненню та збереженню української національної культури, традицій, мови. Після Полтавської битви, Полтава стала «містом російської військової слави» та завдяки цьому символічному капіталові отримала статус губерньського центру.

Даний статус сприяв відкриттю та розвитку в Полтаві багатьох культурних та освітніх закладів, діяльності цілої низки українських видатних постатей. Таким чином, свого часу Полтава стало центром розвитку української культури та просвіти. З приходом радянської влади все змінилось. Місто почали розглядати як провінційне. Воно й не дивно, адже для радянської ідеології, існування міста-культурного центру з національно-орієнтованими елітами було б небезпечним. Звідси й занепад духовності.

На сьогодні, існує два варіанти ідентифікації Полтави. З одного боку, місто сприймається як «духовна столиця», «козацьке містечко», «перлина України», пов'язуючи його таким чином з славним минулим, з іншого боку, місто називають «містом російської військової слави», що показує стійкість імперських наративів.

Владна сфера міста характеризується коаліцією політичної та бізнесової еліт, використанням радянських методів керівництва, аморфністю громади щодо процесу затвердження та впровадження політичних рішень. Той факт, що вагома частка сучасних політиків Полтави є вихідцями радянської номенклатури, часто виявляє себе в байдужому або навіть ворожому ставленні до декомунізації чи встановлення проукраїнських пам'ятників. Тим не менш, в місті також є громадянські організації, та активна громадськість, що борються за проукраїнський міський простір.

У Полтаві збережено пам'ятки та архітектуру різних історичних періодів національного та місцевого значення. Частина пам'ятників міста присвячені подіям Полтавської битви. З одного боку ці пам'ятники стали невід'ємною частиною історії міста та його образу, з іншого вони прославляють російську військову силу, а тому викликають суперечки серед населення щодо доцільності їхнього знаходження в міському просторі. Також, не зважаючи на процеси декомунізації, в місті досі знаходяться монументи радянської пропаганди. За роки незалежності, в символічному просторі Полтави з'явилися нові пам'ятники, які розповідають про історію та традиції міста в контексті української історії (пам'ятники свині та галушці, Марусі Чурай та Івану Мазепі тощо). Це вказує на неоднорідність суспільства у визначенні своєї ідентичності.

Відображення політики пам'яті можна побачити в міській топоніміці. За 30 років незалежності України відбулось чотири етапи декомунізації. Під час четвертого етапу в Полтаві було перейменовано 111 вулиць, 2 парки та 2 райони міста. Такі зміни в просторі міста не завжди сприймаються позитивно громадою, але здебільшого це не через ідеологічні погляди жителів міста, а через документи, які потрібно буде переоформлювати за власні кошти. Тому, не дивлячись на те, що з моменту підписання розпорядження щодо перейменування вулиць пройшло більше 5 років, досить часто можна побачити на будинках старі назви вулиць. Окрім того, в місті залишилися назви вулиць радянського періоду (вулиця Ватутіна, Героїв Сталінграду, проспект Першотравневий тощо). Також в Полтаві зберіглися назви вулиць, які механічно «перекладено» з російської (провулок Бумажний, Вугловий, вулиці Кузнечна, Уютна, Янтарна). В нових мікрорайонах Полтави вулиці називають нейтральними, романтизованими топонімами (провулок Дружній, Казковий,

вулиця Виноградна тощо). Вище сказане показує певну аполітичність мешканців Полтави, та їхнє небажання персоніфікації в найменуваннях символічного простору міста.

Цікавим є також те, що у Полтаві спостерігається певне ідентифікаційне зіткнення між офіційним дискурсом пам'яті та неофіційним. Перші у вигляді місцевої влади затримують процес перейменування, пояснюючи наявністю більш нагальних проблем міста. Другі – активна частина молоді, населення з національно-патріотичним світоглядом – вимагають найшвидших змін в символічному просторі міста.

Отже, політика пам'яті в Полтаві – типовому постсоціалістичному місті – достатньо непослідовна та суперечлива, як і сформований під її впливом символічний простір міста. Вона є продуктом компромісів та взаємної боротьби низки акторів, серед яких – місцеві політичні та бізнесові еліти, громадські активісти, історики та краєзнавці. Як наслідок, у місті має місце зіткнення офіційного (консервативного) та неофіційного (проактивного) дискурсу пам'яті. Ситуація ускладнюється співіснуванням двох провідних наративів, що формують ідентичність міста: національно-українського («духовна столиця», «козацьке містечко», «перлина України»), та російсько-імперського («місто російської військової слави»). Відображення міської політики пам'яті та формування міської ідентичності Полтави можна спостерігати у відновленні міських історичних пам'яток, встановленні та ліквідації монументів і меморіальних дощок, просвітницьких заходах краєзнавчого змісту, міській топонімії. Проте, на символічний простір міста впливають не лише централізовані ідеологічні рішення центральної або місцевої влади, але й мотивації місцевих акторів, наприклад, власників будинків, які не мають бажання або коштів на заміну адресних табличок після декомунізації міської топонімії. Таким чином, політика пам'яті є ключовим (хоча й не єдиним) фактором формування символічного простору міста та його ідентичності. Продуманість та послідовність втілення політики пам'яті є не лише підґрунтям для формування цілісного образу міста, але й основою для його конкурентоспроможності та, як доводять події російсько-української війни, безпеки його мешканців.

Яременко Аліна Дмитрівна,  
Освітня програма «Урбаністика та регіональний розвиток», ОР Магістр  
Науковий керівник: д.г.н., професор Костянтин Мезенцев  
Рецензент: к.г.н., доцент Олена Дронова

## **ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ТА ПАРТИСИПАТИВНЕ МІСЬКЕ ПЛАНУВАННЯ В СУБУРБІЇ: KEYС МІСТА УКРАЇНКА**

На сучасному етапі розвитку суспільства міста виступають головними осередками життя людей, зокрема в Україні, де рівень урбанізації поступово зростає і понад 70% населення є жителями міст. Впливаючи на прилеглу

територію, великі міста зумовлюють трансформацію приміських систем розселення, виникнення нових елементів розселення тощо.

Метою даного дослідження є аналіз процесів субурбанізації через дослідження повсякденних практик та партисипативного міського планування в Київському метрополітенському регіоні (КМР). Об'єктом дослідження виступають процеси метрополізації та субурбанізації, предметом – географічні аспекти прояву процесів метрополізації та субурбанізації в КМР.

Повсякденні практики охоплюють відтворювальну, екстичну, трудову, культурну, громадську діяльність, дозвілля, відпочинок, споживання. Хоча повсякденність характеризується певною консервативністю, стабільністю, проте постійно відбуваються поява, зміни та зникнення певних практик. Дослідження повсякденних практик дозволяє ідентифікувати, пізнавати та відображати значимі суспільно-просторові зміни, що є основою формування відповідної політики розвитку приміських просторів.

Участь громадськості за останні роки стала однією з декларованих тенденцій у різних сферах державних питань та діяльності державних органів в Україні. Партисипативні цінності, нові інструменти та підходи, засновані на обов'язковій участі громадян разом із громадським обговоренням питань міської політики, є частиною обов'язкових процедур у тих сферах міського управління, де рішення традиційно приймалися «за зачиненими дверима», документи зберігалися в таємниці та вимагалися спеціальні дозволи на доступ до них. Шлях від декларованих цінностей і процедур до усталеної практики є доволі довгим та складним і потребує відповідних досліджень.

Дослідження здійснено на прикладі міста Українка. Головними принципами відбору кейсу були розташування в межах метрополітенського регіону, приналежність до категорії міст-супутників, а також територіальна доступність для залученого спостереження. Українка розміщена у південно-східному секторі Київського метрополітенського регіону на річках Дніпро та Стугна і є однією із зон найбільш активного відпочинку. Обраний приклад є досить репрезентативним і яскраво ілюструє трансформації приміської зони Києва, повсякденних практик населення та використання можливостей партисипативного міського планування.

**Результати спостереження повсякденних практик жителів м. Українка.** У результаті проведених спостережень виявлено низку тенденцій трансформації повсякденних практик приміського населення. Міський простір є досить динамічним та відображає зміни повсякденних практик. Особливо чітко це спостерігається на прикладі повсякденних практик мобільності, які легко ілюструються навантаженням на громадський транспорт та автошляхи в години-пік. Зміни спостерігаються і в практиках, пов'язаних із проведенням дозвілля мешканцями міста, специфікою отримання ряду послуг нових або «оновлених» за формою та змістом. Перенесення практик спілкування з рідними, близькими, друзями за межі власного житла (наприклад, культура пиття кави, яка швидко поширилась у місті за останні кілька років та прогулянок набережною), спрощення можливостей комунікації із незнайомцями в межах публічних просторів, кав'ярень та інших закладів



змінює культуру спілкування містян та посилює і «оновлює» міський спосіб життя, тобто урбанізує приміський простір. Спостерігається також трансформація традиційних закладів інфраструктури міста. Стихійні ярмарки втрачають свою естетичну привабливість, що зумовило рішення місцевої влади реалізувати проєкт побудови «алеї» МАФів на даній території, однак це не виключило існування «старих» практик споживання, а лише частково змінило їх і додало «нових», що презентують оновлений міський спосіб життя. Подальша урбанізація та посилення впливу столиці на дані території може стимулювати появу торговельно-розважального центру як місця шопінгу та публічного простору на даній території, оскільки вона є привабливою з точки зору концентрації населення та активностей.

**Результати медіа-скрінінгу інформаційного представлення повсякденних активностей в субурбії м. Українка.** Первинний аналіз процесів та парадигм розвитку приміських зон модельних міст доцільно проводити за допомогою методу скрінінгу засобів масової інформації та вивчення матеріалів дистанційного зондування (супутникових знімків). В ході аналізу найрейтинговіших новин за 2019 рік (період до введення обмежень, пов'язаних із пандемією) їх було розподілено на такі категорії: влада, житлове будівництво, транспортна інфраструктура, соціальна інфраструктура та благоустрій міста, екологічні проблеми, дозвілля, кожна з яких репрезентує відповідні повсякденні практики.

Обговорення тем, що пов'язані з владою відображають повсякденні практики самоорганізації громади. Обговорення, що увійшли до категорії «житлове будівництво» висвітлюють повсякденні практики використання житла та його облаштування, проблеми з можливістю забудови привабливих з рекреаційної точки зору ділянок та конфлікт, що виникає між мешканцями міста, владою та потенційними жителями нових житлових комплексів (ЖК). Дискусії, що увійшли до групи «транспортна інфраструктура», презентують не тільки повсякденні практики мобільності населення та тісні трудові зв'язки зі столицею, а й конфлікти, що виникають через недостатність паркомісць біля нових ЖК. Новини та обговорення, що увійшли до категорії «дозвілля», презентують повсякденні практики відновлення фізичних сил та духовних і інтелектуальних здібностей, проведення вільного часу та підтримки активного способу життя. В Україні спостерігається недостатня кількість публічних просторів, а саме парків, скверів тощо. Повсякденні практики отримання послуг (освітніх, медичних, адміністративних) розкриваються в групі новин «соціальна інфраструктура». Новини, що стосуються питання стану довкілля типово є найбільш представленими і в традиційних ЗМІ і у Facebook-спільнотах та відображають повсякденні практики сортування сміття та особливості природокористування на досліджуваній території.

Загалом, проведений медіа-скрінінг дає змогу виділити такі особливості трансформації повсякденних практик населення. По-перше, чітко прослідковуються «розмивання» містоформуєчих функцій та перетворення міста на «спальний район» столиці, що впливає на зміну способу життя населення та соціальних практик мешканців міста. Це, у свою чергу, посилює

залежність від центрального міста та послаблює формування самодостатньої міської громади. По-друге, загострення низкми проблем функціонування міста, зокрема нове житлове будівництво, яке дещо випереджає розвиток соціальної інфраструктури (маркерами є нестача місць в школах та дитячих садках). При цьому місто Українка все ще продовжує зберігати привабливість невеликого міста з відповідним соціальним ритмом, доступністю послуг та масштабом, намагаючись вирішити вищезазначені проблеми шляхом добудови навчальних корпусів.

**Результати аналізу глибинних інтерв'ю.** В ході дослідження було проведено 5 глибинних інтерв'ю з представниками влади та громадськості для виявлення уявлень різних стейкхолдерів щодо цілей міського планування та участі громадськості у цьому процесі.

Основними інструментами партисипації в рамках міського планування/проектування просторового розвитку є участь у громадських обговореннях детальних планів території та іншої містобудівної документації, подання петицій і партисипаторний бюджет (бюджет участі чи громадський бюджет). Більшість респондентів вважають такі інструменти дієвими або ж частково дієвими, тобто такими, що можуть давати бажаний результат за певних умов. Так, наприклад, громадські слухання проводяться, але це «спірний інструмент, насправді. Громадські слухання не завжди проводяться, або проводяться з порушеннями. Як приклад, громадські обговорення генплану. Але є й позитивний приклад – громадські обговорення ДПТ забудови набережної. Набережну дуже довго обговорювали, тоді відмовились [від забудови] і дуже добре, що відмовились» (респондент UCS02).

Громадські активісти відіграють особливу роль у створенні партисипативних практик, виконуючи значну роботу щодо моніторингу інструментів та процедур. Місцеві громадські активісти вважають одним із найдієвіших інструментів впливу на прийняття рішень – роботу з депутатами в окрузі: «... публічна робота з депутатами – це надання доручень від нас, як від виборців. Якщо депутат отримує доручення він не може його не виконати, бо це має юридичну силу. Але не всі знають як можна працювати з таким інструментом тиску» (респондент ULA01).

Громадський бюджет як інструмент міського планування в м. Українка ще лише формується. Є кілька успішних кейсів реалізації невеликих проєктів щодо оновлення дитячих майданчиків за участю громадськості, але «ми ще не відійшли від радянського уявлення». В той же час «Українка має потенціал для реалізації проєктів громадського бюджетування, при створенні необхідних умов – громадськість підключиться» (респондент UCS01).

Неоднозначною є й ситуація з генпланом в місті. «Не можна зробити жодного кроку без містобудівної документації. Генплану затвердженого немає. Він є, але начебто загубився, начебто знайшовся». В той же час громадськість виконує активну роботу щодо поширення інформації щодо генплану, фотографуючи раніше доступні копії, формуючи листівки про генплан для проведення просвітницької діяльності, бо «люди не знають, що таке генплан» (респондент UCS03).

Таким чином, Українка як місто-супутник Києва продовжує зазнавати суттєвих трансформацій, на що значно впливають також і зовнішньополітичні фактори (такі як пандемія, війна). Партисипативне міське планування активно розвивається як нова тенденція у місті, що пов'язана із зростанням запиту громадськості на зміни та активним розвитком громадянського суспільства в Україні загалом. Процес залучення до міського планування є поступовим та складним, тож на даному етапі важливим є осмислення та ефективне використання існуючих інструментів, а також проведення освітньої діяльності серед населення, що формує запит на зміни.

Васютинський Андрій Олегович,  
Освітня програма «Економічна та соціальна географія», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Анатолій Мельничук  
Рецензент: к.г.н., доцент Наталія Провотар

## **ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД**

Питання просторового розвитку та організації управління територією регіону в умовах проведення адміністративної реформи та децентралізації перебувають у полі зору численних науковців, практиків, громадськості. Побудова дієвого організаційно-економічного механізму управління територіальними одиницями, що здатний забезпечувати ефективне управління окремими територіальними громадами їх матеріально-фінансовим, природним, людським потенціалом, є важливим фактором зростання економіки, забезпечення добробуту його громадян та є особливо актуальним сьогодні. При пошуку інструментів та моделей розвитку території регіону важливим є оптимальне використання наявних суспільно-географічних методів дослідження території (просторовий аналіз, картографічний, метод районування, методи суспільно-географічного моделювання), що допомагають виявити сильні та слабкі сторони розвитку території, її потенційні можливості та сформувати потужну модель розвитку на стратегічну перспективу.

Об'єктом дослідження є планування розвитку Київської області, предметом – теоретичні та прикладні аспекти розвитку території Київської області. Мета роботи полягає в розкритті суспільно-географічних теоретичних та прикладних засад удосконалення планування розвитку Київської області.

Результатом проведеного дослідження документів стратегічного та просторового планування 69 міських, селищних та сільських територіальних громад Київської області стало створення рекомендацій щодо вдосконалення системи стратегічного та просторового планування території даної області, а саме: досягнення відповідності стратегічних, оперативних цілей і завдань стратегій територіальних громад Київської області зі Стратегією розвитку Київської області на 2021-2027 роки та Стратегії розвитку м. Києва до 2025 року; покращення системи здійснення моніторингу документів стратегічного

планування (залучення кваліфікованих спеціалістів, покращення механізмів взаємодії з громадськістю на даному етапі, вчасне коригування оперативних цілей та завдань при зміні соціально-економічної ситуації в межах територіальної громади, появи нових факторів впливу та чинників соціально-економічного розвитку території); нагальна потреба реального використання переваг суспільно-географічного положення території громади при визначенні цілей та завдань; при формуванні стратегічних та операційних цілей і завдань наголошуємо на необхідності залучення спеціалістів з різних наукових сфер (економіки, екології, соціології, географії) для дотримання принципів всебічності та цілісності стратегічного планування сталого територіального розвитку громади; відмова від однобічності висвітлення напрямків розвитку території завдяки гармонійному застосуванню одночасно декількох алгоритмів стратегічного планування (алгоритму Бейлі, багатоступеневого планування, моделі Мейерсона, метрополітенського планування Хейвуда тощо), а також розробка різних альтернативних варіантів соціально-економічного розвитку території; привернення більшої уваги можливостям співпраці з сусідніми територіальними громадами для вирішення проблем дефіциту або надлишку кількості та місткості об'єктів соціальної інфраструктури, залучення та кваліфікації трудових ресурсів, поліпшення екологічної ситуації в межах території Київської області завдяки передбаченню в документах стратегічного планування можливості створення спільних соціально-економічних, наукових, культурних, екологічних проєктів; популяризація розвитку стратегічного мислення населення території Київської області шляхом організації прикладних занять з даної тематики, заохочення громадськості органами місцевої влади до спільної розробки, погодження, моніторингу документів стратегічного та просторового планування, здійснення акцентів на взаємоузгодженні наявних документів стратегічного та просторового планування (необхідність відповідності проєктних рішень містобудівної документації поставленим стратегічним та оперативним цілям і завданням), що наразі може бути втілено за допомогою розробки концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади та створення на її основі комплексного плану просторового розвитку територіальної громади.

Завдяки проведеному просторовому аналізу планувальної структури територій громад Київської області, використовуючи затверджену містобудівну документацію державного, регіонального та місцевого рівнів та поставлені стратегічні цілі просторового планування (планування розвитку соціального капіталу громади, розбудова конкурентоспроможної місцевої економіки, що базуватиметься на органічних технологіях і співпраці, формування органічного, безпечного та енергоефективного середовища для життя кожного громадянина, упровадження якісних і доступних освітніх, медичних, соціальних та адміністративних послуг) було визначено основні планувальні рішення для територіальних громад Київської області, що можуть бути реально втілені упродовж розрахункового періоду тривалістю 20 років. Такі як будівництво та реконструкція частини закладів дошкільної освіти, визначення розміщення для території громади «опорної школи», організація в центрі територіальних громад

комплексу медичних закладів для обслуговування потреб населення громади, організація функціонування закладу соціального захисту при наявності соціально-демографічної потреби, розміщення Центру надання адміністративних послуг, організація Центру безпеки, прогнозується будівництво основних об'їзних доріг навколо населених пунктів громади та проектування автомобільних доріг загального користування місцевого значення, впровадження заходів щодо розвитку автомобільного, залізничного, повітряного транспорту в межах територіальних громад відповідно до Схеми планування території Київської області та генеральних планів населених пунктів громади, проведення в межах населених пунктів громади централізованого водопостачання, водовідведення та каналізування, перехід до децентралізованого теплопостачання, проведення робіт з модернізації існуючих котелень, реконструкція наявної системи газопостачання та транспортування енергоносіїв; проведення поступового енергоаудиту усіх будівель та розроблення заходів щодо зниження їх енергоспоживання, оновлення схем землеустрою і техніко-економічного обґрунтування використання та охорони земель; проведення робіт з інвентаризації земель, проведення заходів щодо охорони та збереження об'єктів природно-заповідного фонду, пам'яток культурної спадщини, архітектури, розміщення сміттесортувальної станції, перехід на систему формування регіональних сміттєпереробних підприємств.

Серед запропонованих нами проектних рішень шляхом аналізу здійснених моніторингових досліджень документів стратегічного та просторового планування було визначено ряд пропозицій найбільш складних, проте важливих для реалізації: розміщення лікарні та поліклініки в межах центру територіальної громади (основні причини: висока вартість реалізації будівництва та організації роботи зазначених закладів медицини, нестача кваліфікованих трудових ресурсів), недостатнє приділення уваги питанням санітарного очищення території, природоохоронної діяльності (процес здійснення заходів щодо охорони навколишнього середовища залишається без помітних зрушень навіть при зазначенні екологічної складової в документах стратегічного та просторового планування).

Також у роботі було здійснено диференціювання просторового розміщення запропонованих нами об'єктів соціальної інфраструктури, транспортно-складського господарства, виробничого комплексу залежно від особливостей суспільно-географічного положення території громади Київської області (площі сільськогосподарських угідь, розташування поблизу важливих транспортних шляхів, об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, наявність водних об'єктів, території лісового фонду, історико-культурної спадщини, природно-заповідного фонду, особливо цінних груп ґрунтів тощо), що дало змогу переконатися та довести необхідність створення унікальних підходів стратегічного та просторового планування для ефективного використання наявних ресурсів кожної окремої територіальної громади та території Київської області в цілому.

Здійснивши аналіз реалізації діючих генеральних планів населених пунктів в межах території Київської області станом на 1 січня 2022 року, що в

середньому становить менше 50 %, визначили, що одним з факторів впливу є їх невідповідність діючим стратегіям розвитку населених пунктів та територіальних громад. Отже, в результаті дослідження було виявлено залежність ефективності реалізації проектних рішень документів просторового планування відповідності стратегічним і оперативним цілям та завданням документів стратегічного планування в межах території Київської області, що можливо якісно здійснити лише з використанням вищезгаданих суспільно-географічних методів дослідження.

Вовк Павло Антонович,  
Освітня програма «Економічна та соціальна географія», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Володимир Матвієнко  
Рецензент: к.г.н., доцент Наталія Провотар

## **ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНІ АВТОМАГІСТРАЛІ КИЇВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Столиця України – Київ є центром найбільшої агломерації в Україні, до складу якої входять міста Вишневе, Фастів, Українка, Обухів, Ірпінь, Васильків, Буча, Бровари, Бориспіль та Боярка. Однак дана агломерація має відносно слабо розвинену транспортну систему, що, у свою чергу, веде до ряду несприятливих наслідків, серед яких перевантаженість наявних транспортних магістралей, високий рівень заторів, збільшення часу на пересування містом, забруднення атмосферного повітря викидами від транспорту тощо.

За рейтингом індексу трафіку серед мегаполісів у 2021 році Київ посів сьоме місце у світі та третє у Європі серед міст, схильних до заторів на дорогах. Щодня через столицю проїжджає близько 600 тисяч машин, з них 40 % – транзитом, зокрема через наступні автомагістралі: Н-01 Київ – Знам'янка, Н-08 Бориспіль – Маріуполь, М-01 Київ – Чернігів, М-03 Київ – Харків, М-05 Київ – Одеса, М-06 Київ – Чоп, М-07 Київ – Ковель.

Суттєва перевантаженість наявної інфраструктури міста поглиблює наявні проблеми, столиця ризикує бути паралізованою заторами вже в найближчому майбутньому. Теперішня київська обхідна дорога (нині вулиця Велика Окружна), яка спроектована та побудована в 1977 році, вже стала частиною міста та пролягає Солом'янським, Голосіївським та Святошинським районами. З огляду на те, що цією дорогою курсує громадський транспорт та поряд з нею розташована житлова забудова, її вже неможливо використовувати як швидкісний транзит. Саме тому виникає необхідність у проведенні комплексного аналізу існуючої транспортної системи та побудові нової Київської обхідної дороги, яка дозволить розвантажити місто від транзитного транспорту.

Об'єктом даного дослідження обрано Київську обхідну дорогу (КОД) та її вплив на розвиток прилеглих міст у територіальному аспекті. Предметом

дослідження є просторова взаємодія дорожньо-транспортних магістралей та міст Київської агломерації. Мета роботи – визначити та проаналізувати основні аспекти суспільно-географічного впливу дорожньо-транспортних магістралей на міста Київської агломерації.

У ході дослідження було проаналізовано сучасну дорожньо-транспортну мережу міста Київ та міст Київської агломерації, охарактеризовано вплив просторової взаємодії дорожньо-транспортних магістралей та міського простору на міста Київської агломерації, виявлено позитивні та негативні наслідки реалізації проекту КОД, а також оцінено сприйняття жителями міст Київської агломерації перспективи побудови проекту КОД.

Дослідження передбачало поєднання візуальних спостережень, статистичного, порівняльно-географічного, графічного, картографічного методів, а також проведення SWOT-аналіз трансформацій міського простору під впливом дорожньо-транспортні магістралі.

Аналіз даних свідчить, що до столиці щодня внаслідок маятникової міграції прибуває 41 % жителів міста Бровари та району, 21 % – міста Борисполя та району, 43 % жителів міста Ірпінь та навколишніх містечок, що належать до Київської агломерації. Загалом із Київщини до столиці кожного дня прибувають 558 тисяч людей, що становить третину населення всієї області. Щоденні міграції населення створюють додаткове навантаження на інфраструктуру міста, зокрема створюючи затори на дорогах.

У Міській цільовій програмі розвитку транспортної інфраструктури міста Києва за період з 2019 по 2023 роки визначено основні напрями оптимізації дорожньо-транспортної мережі, серед яких: розвантаження центральної частини міста від автомобільного та вантажного транзитного трафіку; підвищення транспортної ефективності мережі громадського транспорту; покращення дорожньої навігації. Досягнення зазначених цілей можливе завдяки побудові нової обхідної дороги, проєкт якої передбачає побудову шести ділянок, що з'єднають траси Київ – Чоп, Київ – Ковель, Київ – Одеса, Київ – Знам'янка, Київ – Харків та Київ – Чернігів, Бориспіль – Маріуполь. Як результат, нова київська об'їзна дорога об'єднає між собою міста Ірпінь, Васильків, Українку, Ворзель, Обухів, Бориспіль та Бровари.

Передбачається, що КОД переспрямує на себе до 70 % транзиту вантажного транспорту. Загалом дорогою рухатиметься до 300 тисяч автівок щодня, а в пікові моменти – понад 65 тисяч. Однак, важливим, також, є і соціальний аспект даного питання, який можливо дослідити шляхом проведення опитування, спрямованого на оцінку ставлення населення до побудови магістралі.

Побудова нової автомагістралі дозволить трансформувати просторову структуру міст і регіону, зменшивши витрати на поїздку до центрів зайнятості та покращивши доступність у периферійних районах шляхом перенаправлення транзитного легкового та вантажного транспорту.

Окрім очевидних економічних переваг, побудова КОД може мати і негативні наслідки, зокрема соціальні та екологічні проблеми для жителів міст, територією яких пролягатиме обхідна дорога. Саме тому при плануванні

обхідних автомагістралей необхідно також враховувати їх вплив на економічне, соціальне та природне середовище шляхом накопичення вихідних даних та проведення наукового аналізу, а також здійснювати планування доріг враховуючи суспільно-географічні особливості регіону.

За допомогою SWOT-аналізу досліджено трансформації міського простору під впливом нової дорожньо-транспортної магістралі та виявлені основні переваги та недоліки реалізації інфраструктурного проекту з побудови Київської обхідної дороги. Зокрема, перевагою є вагоме зниження транзитного навантаження транспортної мережі Києва за рахунок перенаправлення транзитних потоків в обхід міста. Також реалізація масштабного проекту створить додаткові робочі місця та дозволить розвивати інфраструктурний кластер з'єднавши між собою найбільші міста київської агломерації.

Недоліком є висока вартість реалізації проекту, що ставить під сумнів отримання економічного зиску в короткостроковій перспективі. До того ж, переспрямовані потоки вантажного транспорту та легкових автомобілів значно впливатимуть на якість повітря в містах, через які пролягатиме КОД, а в ході будівництва може бути знищено понад 40 гектарів лісу, що негативно вплине на самоочищення повітря. Шумове навантаження, робота з відселення людей та відведення землі може створити додаткове соціальне напруження серед населення районів будівництва КОД, тому необхідним є подальший аналіз соціальних ризиків.

У ході дослідження було проаналізовано сучасну дорожньо-транспортну мережу Києва та прилеглих районів. Зокрема, виявлено, що існуюча мережа доріг не витримує навантаження, яке виникає внаслідок маятникової міграції населення з прилеглих міст до трудових центрів. Транзитні коридори, що пролягають містом, ще більше ускладнюють наявну ситуацію завантаженості транспортної мережі Київської агломерації.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження визначено позитивні та негативні сторони побудови нової Київської обхідної дороги. Головними позитивними сторонами є те, що нова автомагістраль матиме позитивний вплив на розвиток субурбії, зменшить густоту населення в центральній частині міста та збільшить рівень зайнятості населення й економічні показники периферійних районів. Головними негативними сторонами є висока вартість реалізації проекту, шумове навантаження, необхідність вирубки лісу під будівництво та значний негативний вплив на якість повітря у містах, через які пролягатиме КОД.

Гузь Дар'я Вікторівна,  
Освітня програма «Економічна та соціальна географія», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Володимир Матвієнко  
Рецензент: к.г.н., доцент Олена Дронова

**ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ:  
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**



У сучасних умовах прискорення та підвищення ролі глобальної конкуренції за енергетичні ресурси, а також їх використання як зброї у геополітичному протистоянні, енергетична безпека держави є пріоритетним завданням для її національного уряду. Для України забезпечення її енергетичної безпеки є пріоритетним напрямом державної політики. Актуальність теми даного дослідження спричинена, у першу чергу, повномасштабною агресією Російської Федерації до України, що зумовила загострення геополітичних проблем не тільки в Україні, а й у Європейському Союзі.

Об'єктом дослідження є енергетична безпека України як складовий елемент національної безпеки України. Предметом дослідження є структурно-просторові аспекти енергетичної безпеки України. Мета роботи полягає у виявленні особливостей енергоспоживання та обґрунтуванні стратегічних підходів, спрямованих на посилення енергетичної незалежності України.

Енергетичну безпеку будь-якої держави визначають як її спроможність забезпечувати ефективне використання своєї паливно-енергетичної бази, впроваджувати оптимальну диверсифікацію паливно-енергетичних джерел та шляхів постачання енергоносіїв, реалізовувати потенціал енергозбереження та енергоефективності, а також збалансовувати попит та пропозицію на паливно-енергетичні ресурси. Енергетична безпека є невід'ємною та ключовою складовою національної безпеки України та елементом енергетичної безпеки Європи.

Аналіз енергетичного балансу України, який наведений у статистичних даних Держстату (2020 р.) виявив, що сфера транспорту споживає первинну енергію переважно з нафтопродуктів, частка яких у загальному балансі складає 85 %, природного газу – 8,1 %, електроенергетики – 6,1 %, вугілля – менше 1%. Що стосується виробництва електроенергії, найбільша частка належить атомній енергетиці – 57,8 % , частка природного газу – 22 %, вугілля та торфу – 20 %. Структура виробництва теплоенергії характеризується великою часткою природного газу – 75 %, частка вугілля та торфу – 20 %, біопалива – 3 %, інше – близько 2 %.

За результатами просторового аналізу виділено регіони (кластери) Дніпровсько-Донецької нафтогазоносної провінції (Шебелинка, Первомайськ, Карлівка), кластер вугільних родовищ Західного Донбасу (Павлоград), кластер вугільних родовищ Львівсько-Волинського басейну (Нововолинськ, Червоноград), контроль над якими необхідний для забезпечення енергетичної незалежності України.

Згідно з Указом Президента України від 02.12.2019 № 874.2019 “Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки”, ключовими напрямами реформування з підвищення рівня енергетичної безпеки України було виділено: збільшення видобутку власних енергоносіїв, підвищення рівня енергоефективності від виробництва до кінцевого споживання, нарощування видобутку власних енергоносіїв, розвиток відновлювальних джерел енергії, повне реформування вугільної промисловості України.

Аналіз показників, які впливають на енергетичну незалежність України, зокрема розподілу джерел енергії за секторами, часток основних імпортерів енергоресурсів, а також виділення кластерів, що мають стратегічне значення для забезпечення енергетичної безпеки, дозволив виявити такі ключові особливості:

1) енергетична безпека є однією з найважливіших складових частин економічної безпеки, що має змогу забезпечити сталий розвиток економіки України. Головними напрямками на шляху до зміцнення енергетичної безпеки є підвищення енергетичної незалежності шляхом диверсифікації джерел постачання, підвищення енергетичної ефективності та забезпечення соціальної стабільності. Один із шляхів зниження енергоємності і як результат гарантування енергетичної безпеки – екстенсивний, що характеризується нарощуванням власного видобутку та імпорту енергоресурсів від різних постачальників;

2) відповідно до проаналізованої структури розподілу джерел енергії, у загальному кінцевому виробництві та споживанні енергії, у електроенергетиці ключову позицію займає атомна енергетика, у тепловій генерації - природний газ, а у споживанні транспорту провідну позицію – нафта. Високий рівень газозалежності у споживанні природного газу, що у середньому вищий, ніж у країнах ЄС, є перешкодою на шляху до енергетичної незалежності України, тому обґрунтовано та доцільно замінювати природний газ біопаливом при виробництві теплоенергії;

3) для зміцнення енергетичної безпеки України необхідно зменшити її енергетичну залежність від імпорту енергоресурсів. Згідно статистичних даних Держстату України, приблизно 40 % використовуваної первинної енергії Україна імпортує з-за кордону, у тому числі основні трейдери – Швейцарія та Німеччина (60,1 %), Словаччина (20 %), а також Угорщина, Австрія та Польща. Незважаючи на це, Російська Федерація була і є основним постачальником енергоносіїв до країн Європи, більшість поставок яких проходить територією України. Таким чином, Україна, імпортуючи фактично 90 % енергоносіїв з європейських країн використовує механізм “віртуального реверсу”, тобто під час відбирання з трубопроводів, що йдуть з Російської Федерації у західному напрямку в обмін на такі обсяги природного газу з Європи на схід. Відповідно, імпортуючи природний газ з Європи, Україна робить свій “непрямий” внесок у підтримку російської економіки та, відповідно, військової сфери в умовах повномасштабної війни на території України. Зважаючи на постійне політичне маніпулювання Росії своїми енергетичними ресурсами, країнам Європи та Україні для зміцнення власної енергетичної безпеки важливо диверсифікувати енергоресурси та зменшити імпортозалежність.

На основі аналізу сучасного стану забезпеченості енергоресурсами, а також співвідношення власної бази та імпорту енергоресурсів в Україні, відповідних нормативно-правових актів, було сформовано стратегічні цілі, які необхідно досягти на шляху до повної енергетичної незалежності України та зміцнення її енергетичної безпеки:

- енергетична самодостатність, відповідно до якої перевага віддається інтенсивному розвитку внутрішньої паливно-енергетичної бази;
- заміщення природного газу біомасою і твердим паливом при виробництві теплової енергії;
- підтримка розвитку кластерів стратегічної важливості для нормального функціонування енергетичної сфери в Україні;
- підвищення енергоефективності від виробництва до кінцевого споживання енергії;
- прискорений розвиток альтернативної енергетики;
- диверсифікація джерел енергії, яка передбачає, що національна економіка не повинна надмірно залежати від будь-якого джерела, маршруту чи постачальника енергетичних ресурсів і технологій.

Виявлені у результаті дослідження енергетичної безпеки України особливості свідчать, що на теперішній час вона характеризується низьким рівнем безпечності, зокрема через велику енергоємність виробництва на одиницю ВВП, високу імпортозалежність (переважно, через газозалежність виробництва), а також через низький рівень енергоефективності. На шляху до зміцнення енергетичної безпеки України головними напрямками є зменшення енергетичної залежності, диверсифікація джерел постачання та підвищення енергетичної ефективності.

Єрмоленко Юрій Ігорович,  
Освітні програма «Економічна та соціальна географія», ОР Магістр  
Науковий керівник, к.г.н., доцент Олена Дронова  
Рецензент: к.г.н., доцент Володимир Матвієнко

## **СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ НЕРІВНОСТЕЙ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ**

Географічні аспекти виникнення та поглиблення різного роду диспропорцій внаслідок COVID-19 описані у наукових працях фахівців американської та європейської наукових шкіл, представників Південно-Східної Азії та дослідників подібних явищ на терені пост-радянського простору. Моделі географічного поширення коронавірусу демонструють значну просторову несхожість цього явища на території окремих країн, та її кореляцію з демографічними, соціально-економічними параметрами і факторами мобільності населення.

Об'єктом даного дослідження є соціальні нерівності в умовах пандемії COVID-19 в Україні. Предметом дослідження є особливості поширення вірусу в регіонах України, вплив пандемії на соціальну та економічну складову життя держави та її населення, а також шляхи подолання проблем, які виникли внаслідок пандемії. Метою даної роботи є виявлення особливостей розповсюдження коронавірусу в регіонах України, аналіз наслідків впливу пандемії на соціальну та економічну сфери життя держави та її населення, а

також виявлення як соціальних нерівностей, негативний вплив яких був значно посилений розповсюдженням COVID-19, так і можливостей та ініціатив, які дозволять зменшити шкідливий вплив соціальних нерівностей на звичний плин життя.

При дослідженні провідних аспектів впливів пандемії COVID-19 виявлено та структуровано численні прогалини у системі управління нашою державою таким чином, щоб їх подолання було максимально ефективним. Використавши метод кейсів і SWOT-аналіз, а також базуючись на власних спостереженнях, опитуваннях та змістовному скринінгу і контент-аналізі відкритих джерел на основі положень мінорної теорії здійснено аналіз змін та впливів у повсякденному житті громадян України внаслідок пандемії COVID-19.

У результаті дослідження встановлено, що найбільш вразливими до впливу загроз коронавірусу сферами життя та економіки в Україні є:

- охорона здоров'я;
- дошкільна, середня та вища освіта;
- малий та середній бізнес;
- громадський транспорт.

Наслідки, спричинені поширенням захворювання у 2020-2021 рр., поглибили вже наявні у суспільстві соціальні нерівності. Посилення нерівності спостерігалось щодо особливостей бізнес середовища; професійної приналежності та зайнятості; умов проживання та рівня доходів; соціальної вразливості за гендерною, віковою ознакою та обмеженими можливостями людей; внутрішніх та зовнішніх міграцій.

Поглиблення соціальних нерівностей внаслідок пандемії виражається у масовому звільненні робітників з низькооплачуваних робіт через неможливість переведення такої роботи на дистанційну основу та відсутності збереження потреби у працівниках під час тотальної економічної кризи. Особливого удару в даному секторі ринку праці зазнали жінки, особи літнього віку та мешканці малих населених пунктів, які не мають стабільного інтернет-з'єднання та зайняті у сферах, які потребують присутності робітника на визначеному робочому місці.

Окрім того, суттєву роль у посиленні соціального розриву між групами населення відіграли ціна на медикаменти та медичні послуги, грошове забезпечення малозабезпечених та маломобільних груп, яке не дозволяло повною мірою адаптуватися до змін.

Результати опитування, проведеного автором, у період з січня по лютий 2022 року підтверджують посилення соціальних нерівностей в українському суспільстві: так, 25,7% респондентів зазначили про погіршення фінансового стану, а 28,6% опитаних заявили про зменшення стандартного набору продуктів харчування.

Ситуація на ринку праці також зазнала суттєвих змін: 17% респондентів заявили про втрату робочого місця, а 23% заявили про зміну місця роботи або переведення на дистанційний режим. Вищеописані наслідки, які відбилися, головним чином, на фінансовому стані опитуваних підтверджують загальнодержавну тенденцію до змін статусу робітника та до супутніх

фінансових витрат, причиною яких були як необхідність переведення на дистанційну роботу так і втрата робочого місця.

У регіональному аспекті виявлено характерні риси та передумови поширення коронавірусу у регіонах України, серед яких:

- стрімкий початок поширення захворюваності в регіонах, котрі інтенсивно залучені в процес зовнішніх трудових міграцій (Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, дещо пізніше – Львівська область);
- очікувані висока захворюваність та смертність у столичному регіоні внаслідок значної густоти населення та кращої транспортної доступності для іноземних носіїв та громадян, що повертались додому;
- значне зростання смертності у регіонах, обласними центрами яких є найбільші українські міста (Дніпро, Харків, Львів, Одеса, Запоріжжя) через велику кількість населення та наявність новітніх систем тестування, відсутніх у більшості сільських та невеликих населених пунктах на початкових етапах пандемії.

Через суттєву відстань між джерелом інфекції – Китаєм та Україною, урядом України на початкових етапах поширення вірусу, було обрано стратегію запобігання захворюванню та зростанню кількості інфікованих.

Впродовж перших трьох місяців пандемії у 2020 р. українська влада приймала відчайдушні, та, на наш погляд, надмірні заходи по всій країні: локдаун, суворий режим носіння масок, закриття кордонів для іноземців, повна ізоляція хворих та громадян, які повернулись з-за кордону, відсутність структурованої та своєчасної інформаційної просвіти зіграли суттєву роль у ставленні соціуму до нового захворювання.

Так, за результатами опитування, проведеного автором, було встановлено, що лише 51% опитаних дотримувались усіх карантинних вимог, 37% заявили, що дотримувались лише маскового режиму, а 8,6% респондентів лише обмежили своє перебування у людних місцях. Такі результати свідчать як про неефективну інформаційну політику централізованої та місцевої влади, так і про відсутність самосвідомості та розуміння мети карантинних обмежень у відчутній частки населення, причиною чого може бути моральна та фізична втома від надмірних обмежень на початку пандемії та відсутність дієвого механізму контролю за дотриманням карантинних вимог і покарань за їх недотримання.

Літня пора та осінь 2020 р. відзначилися пом'якшенням карантинного режиму. Було введено систему адаптивного локдауну, який міг бути оголошений в окремому регіоні, залежно від епідеміологічної ситуації, що було позитивно прийнято населенням після жорстких весняних обмежень. Головною помилкою уряду, на етапі розповсюдження захворювання навесні 2020 р., вважаємо неефективне використання часу протягом локдауну, відсутність контролю над виконанням норм гігієни та карантинних обмежень, припинення роботи громадського транспорту, маніпуляція інформацією щодо кількості проведених тестувань та інфікованих.

За результатами SWOT-аналізу виявлено, що, загалом, політика уряду мала як сильні сторони – введення системи адаптивного локдауну, підтримка

приватних підприємств, підтримання зворотнього зв'язку із населенням тощо, так і слабкі: несвоєчасність окремих заходів на початку пандемії, відсутність контролю за виконанням карантинних обмежень та слабка інформаційна політика, відсутність програм забезпечення та адаптації малозабезпечених та маломобільних груп населення до нових правил тощо.

Особливо відчутний удар пандемією був нанесений по економіці країни. Разом з весняними карантинними обмеженнями, які супроводжувались зростанням непрацевлаштованих, ризики COVID-19 погіршили стан медичної системи, яка як ніколи, потребувала державної фінансової підтримки, додаткового персоналу, обладнання та медикаментів, внаслідок чого не мала можливості забезпечити потреби населення, що підтверджується опитуванням, за результатами якого 34% респондентів були незадоволені наданими їм медичними послугами.

Значну частку звільнених становили працівники зайняті у сфері послуг. Страждали малі підприємства, які не могли конкурувати з крупними транснаціональними, чи національними мережами, на які були накладені порівняно м'якші карантинні обмеження. Ініційована владою, фінансова одноразова виплата приватним підприємцям у розмірі 8 тисяч гривень не могла компенсувати втрати від простою та виплат заробітних плат працівникам, через що такий бізнес або був приречений на банкрутство, або намагався обійти обмеження шляхом банального нехтування чи корупції.

Проте, потреба у максимальному обмеженні соціальних контактів та дотриманні карантинних обмежень дали поштовх розвитку таких послуг як: медичні послуги, пошта, доставка продуктів, прокат індивідуального транспорту, на кшталт велосипедів та електросамокатів, почали з'являтися дистанційні версії різноманітних навчальних курсів. Слід зауважити досить активну реакцію громад на виклики COVID-19 та протидію ним. Аналіз відкритих джерел дав можливість виявити, що на квітень 2020 р. було зафіксовано понад сотню ініціатив громад у всіх регіонах України, спрямованих на закупівлю медичного обладнання, тестів, підтримку людей похилого віку тощо.

Наслідки масового звільнення та зменшення матеріального забезпечення домогосподарств потягли за собою інші, не менш важливі проблеми. Політика самоізоляції та карантинних обмежень не гарантувала рівних прав всім членам родини чи співмешканцям. Контент аналіз відкритих джерел підтвердив, що конфлікти у організації простору та часу у сім'ях призводили до погіршення стосунків, особливо такі конфлікти мали місце у домогосподарствах з обмеженими матеріальними можливостями через нестачу технічних умов для дистанційної роботи чи навчання.

Отже, пандемія продемонструвала слабкі сторони як в організації соціально-економічної складової системи управління нашої держави, так і в боротьбі з надзвичайними викликами.

На основі проаналізованих джерел, власних спостережень та опитування, проведеного в ході дослідження, пропонується розділити нерівності в

українському суспільстві, що зазнали найбільшого впливу пандемії, на наступні групи:

- Економічні. До даної групи ми можемо віднести: занепад та зниження ролі в економічному житті нашої країни малого та середнього бізнесу; кадрову кризу на ринку праці, яка стала найбільш відчутною у сфері послуг та була пов'язана з неможливістю переводу робітників на дистанційний режим роботи через специфіку роботи або з інших економічних причин; залежність економіки України від зовнішнього ринку.

- Соціальні. До цієї групи ми відносимо: недостатній рівень забезпечення та гостру нестачу спеціалістів у сфері охорони здоров'я; слабкий рівень адаптивності та організації освітнього процесу у закладах середньої освіти, особливого удару через пандемію зазнала середня освіта у сільській місцевості; підвищення ризику домашнього насилля через режим ізоляції, супутні економічні проблеми та загально високого рівня стресу; обмеження мобільності; низький рівень інформованості населення про хворобу, правила гігієни, довіри та загальну зневагу до карантинних вимог.

- Політичні, які виникли внаслідок нерівномірних дій влади під час пандемії та відповідні реакції соціуму на прийняті урядом заходи.

За результатами проведеного дослідження запропоновані окремі пропозиції щодо можливих шляхів подолання викликів внаслідок пандемії COVID-19 та усунення нерівностей.

В якості вирішення проблеми організації роботи прикордонної служби у майбутньому за подібних обставин, пропонується забезпечувати системами захисту контрольних-пропускних пункти на державному кордоні для ранжування громадян за групами ризику та створення центрів тимчасової ізоляції для уникнення поширення хвороби на перших етапах.

У сфері освіти за умов пандемії важливим має бути забезпечення відповідним обладнанням закладів середньої та дошкільної освіти для продовження навчального процесу, навіть за умови жорстких обмежень, а також, запровадження кваліфікаційних курсів для викладачів як гарантії їх компетенції у сфері дистанційного навчання.

Необхідним є проведення інформаційних кампаній та суспільних ініціатив, з метою запобігання домашньому насильству на основі відповідного закону.

Програми підтримки малого бізнесу та приватних підприємців за рахунок особливої податкової політики для крупних мереж та розвинутих сфер економіки мають той потенціал, що дозволив би запуснути економіку після довгого простою.

Програми гарантованого фахового працевлаштування випускників навчальних закладів, які здобували освіту під час карантинних обмежень також посприяють виходу економіки з періоду стагнації, чи навіть, занепаду. Дана ініціатива дозволила б заповнити прогалини у трудових ресурсах на етапі відновлення економіки та допомогти побороти дискримінацію, яка полягає у сприйнятті суспільством цих молодих спеціалістів як низько компетентних.

Подібні потрясіння завжди загартовують та відкривають шлях до змін, вказують на перші кроки, які ми маємо зробити, а зробимо ми їх чи ні, залежить

лише від нас. Однак, напевне, саме пандемія COVID-19 підготувала нас до більш грізних викликів сьогодення пов'язаних з нападом і активною фазою війни з Російською Федерацією.

Набок Анна Сергіївна,  
Освітня програма «Економічна та соціальна географія», ОР Магістр  
Науковий керівник: к.г.н., доцент Анатолій Мельничук  
Рецензент: к.г.н. Олексій Гнатюк

## **РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Важливою складовою глобальної безпеки людства та національної безпеки світу є природно-техногенна безпека. Ця тема є специфічною для України, оскільки техносфера має значний вплив на українське природне середовище, а надзвичайні ситуації негативно впливають на розвиток тієї чи іншої території. Під природно-техногенною безпекою ми розуміємо комплекс дій, спрямованих на збереження розвитку природного середовища та техносфери в гармонії з життєдіяльністю населення. До цих дій можна віднести швидке та своєчасне реагування на надзвичайні ситуації, пропрацювання стратегій попередження майбутніх природно-техногенних загроз та постійний аналіз забезпечення підприємств підвищеної небезпеки.

Об'єктом даного дослідження є природно-техногенна безпеки України. Предметом дослідження є регіональні відмінності природно-техногенної безпеки України та причини їх виникнення. Метою дослідження є визначення сутності природно-техногенної безпеки, її індикаторів, загроз та аналіз територіальної диференціації природно-техногенної безпеки по регіонам.

Повне розуміння стану природно-техногенного безпеки ми можемо досягти за допомогою суспільно-географічних досліджень. В основі цих досліджень можемо розглянути комплексний аналіз впливу природно-техногенної безпеки на всі складові суспільно-географічного комплексу з урахуванням взаємозв'язку між безпекою людини та концепції прийнятного ризику. В даному дослідженні використовувались такі методи, як районування території за рівнем природно-техногенних небезпек, що дало можливість провести просторовий аналіз цих небезпек, таксонування і допомогло виявити особливості регіональної природно-техногенної безпеки країни, а також картографування, регіональний та локальний аналіз.



Основними факторами, які викликають природні та техногенні небезпеки є: раптові стихійні лиха, техногенні аварії та проблеми в організаційно-управлінській діяльності. Проблеми організаційних та управлінських прорахунків можливо вирішити через перебудову внутрішньої структури. Під цим мається на увазі: створення суворого контролю з боку держави, автоматизація сфери безпеки та посилення ролі і відповідальності місцевих органів самоуправління у вирішенні даних проблем. За результатами факторного аналізу, можна зробити висновок, що на 65% регіональна природно-техногенна безпека визначається дією факторів саме антропогенного характеру. З усіх видів антропогенної діяльності на стан природно-техногенної небезпеки, найістотніший вплив має розвиток промисловості. Досить велика концентрація промислових потужностей у певних регіонах, нерівномірність розвитку виробничої інфраструктури та спеціалізація промислових регіонів України, що базується на продукції техногеннонебезпечних галузей (вугільна промисловість, електроенергетика, хімічна та нафтохімічна та інші), формують значну територіальну диференціацію прояву аварій техногенного походження та надзвичайних ситуацій. Під надзвичайними ситуаціями (НС) розуміється порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єктах або територіях, спричинене аварією, катастрофою, епідемією, стихійним лихом, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат. На 35% регіональна природно-техногенна безпека визначається факторами природного походження. Насамперед, це – площі зсувів, ураженість яружною ерозією, поширення порід що карстуються, кількість пожеж природного походження та поширення підтоплених територій.

На основі аналізу різноманітних факторів, вплив на природно-техногенну небезпеку України оцінюється через стан рівня безпеки. Одним з найбільш детальних аналізів ґрунтується на районуванні, що дає можливість зробити поділ території на окремі частини, які відрізняються за певними поєднаними критеріями або факторами природно-техногенної безпеки. Їх ознаками є характер та рівень небезпеки. В якості головних індикаторів при розрахунку були обрані такі: обсяг реалізованої промислової продукції, кількість хімічно небезпечних адміністративних територіальних одиниць та об'єктів, кількість населення яка живе в зоні хімічного ураження, кількість дорожньо-транспортних пригод, кількість вибухо- та пожежонебезпечних речовин, обсяг споживання чистої води, обсяг оборотної та послідовно використаної води, обсяг скидання забруднених речовин в поверхневі водойми та атмосферу, утворення відходів 1-3 класів небезпеки, вартість регіонального продукту, кількість пожеж, площі зсувів, ураженість яружною ерозією та поширення порід що карстуються. За цими ж показниками було проведено кластерний та ранжувальний аналіз для більш точного розуміння природно-техногенних небезпек за регіонами. Було виділено 5 кластерів:

- *кластер 1*: даний кластер характеризується найбільш високою природно-техногенною небезпекою (м. Київ, Харківська та Дніпропетровська область), є найбільш небезпечним щодо прояву техногенних НС. Це пов'язане

із надмірним техногенним освоєнням території регіонів. Природні загрози за своєю гостротою значно поступаються техногенним;

- *кластер 2*: Київська, Донецька, Полтавська, Львівська, Одеська області, що характеризуються високим рівнем природно-техногенної небезпеки. Серед природних небезпек найбільш небезпечними є підтоплення та зсуви. Найбільше в районі хімічнонебезпечних, вибухо-, пожежонебезпечних виробничих об'єктів підвищеної небезпеки. Важливим моментом є можливість аварій багатотоннажних кораблів (особливо танкерів) поблизу берегів Одеської області. Для району характерний переважно високий рівень хімічної небезпеки;

- *кластер 3*: Запорізька, Житомирська, Івано-Франківська, Миколаївська, Луганська, Черкаська та Вінницька області, які мають середній рівень природно-техногенних небезпек. Характеризується рівністю техногенних та природних ризиків. До природних небезпек найбільше можна віднести НС, пов'язані із повеннями та підтопленнями. Найбільшу загрозу для життя населення несуть чисельні об'єкти підвищеної небезпеки, особливо на території Запорізької області;

- *кластер 4*: сформований областями з низькими природно-техногенними небезпеками: Кіровоградська, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська, Сумська, Чернігівська, Херсонська області. Для даних регіонів характерна відносно однакова ступінь ризику проявів НС природного та техногенного походження. Кластер є відносно безпечним;

- *кластер 5*: Закарпатська, Чернівецька та Волинська області, що характеризуються дуже низькою природно-техногенною небезпекою, нижчим навантаженням на довкілля, іншою структурою техногенних загроз. У даному кластері більший вплив мають природні небезпеки на життєдіяльність населення. Для району характерна невисока загроза поширення зсувів та небезпечних повеней. Небезпека техногенного характеру має мінімальне значення.

Результати проведеного аналізу дозволяють побачити, що рівень небезпек природно-техногенного походження за регіонами є досить незадовільним, а велика кількість регіонів мають високі показники небезпеки. В рамках дослідження також було виокремлено причини утворення небезпек, що є підставою для розуміння шляхів їх зменшення. Так, досить недосконалою є система з управління природно-техногенною безпекою. У діючій системі не вистачає фахівців з високою кваліфікацією, недостатнім є фінансове забезпечення державою систем запобігання природно-техногенним НС, велика кількість застарілої та несправної техніки та засобів в господарському комплексі, досить розбіжливими залишаються нормативні акти у сфері природно-техногенної безпеки та нестворені і незабезпечені резерви для мінімізації та попередження негативних впливів НС на населення. Однією з важливих проблем є відсутність належної розробки паспортизації території та об'єктів стосовно їх забезпечення, державної програми науково-технічного забезпечення захисту населення, низький рівень освіти у сфері безпеки.

Саме система комплексних державних заходів, що базуються на принципах пріоритету безпеки життєдіяльності людини, може найбільш

вплинути на стан природно-техногенної безпеки в Україні. Так, для зменшення та попередження НС природного походження більш ефективним є впровадження нового обладнання та устаткування для контролю природних небезпек, масове ознайомлення населення з причинами та напрямками розповсюдження НС, засобами протидії цим небезпекам у відповідному регіоні, повне фінансування відповідних служб для боротьби з ризиками. Також мають бути створені центри із запобігання природно-техногенним небезпекам у кожному районі на основі аналізу вище перерахованих чинників, які допоможуть максимально знизити рівень небезпек природно-техногенного характеру в регіонах України.